

UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOSOFICKÁ

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2010

Monika Vladíková

Univerzita Pardubice

Fakulta Filosofická

Diferenciace trestu smrti v Evropě od raného novověku do poč. 19. stol.

Monika Vladíková

Bakalářská práce

2010

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Monika VLADÍKOVÁ**

Studijní program: **B6107 Humanitní studia**

Studijní obor: **Humanitní studia**

Název tématu: **Diferenciace trestu smrti v Evropě od raného novověku do poč.19. stol.**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Osnova:

- úvod do problematiky
- vliv sociálního postavení na způsob vykonání trestu smrti
- ideové zločiny a tresty smrti
- projevy generové problematiky při udělování rozsudku
- závěrečné shrnutí

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Základní literatura:

ARIES, P. Dějiny smrti. I., II.. Praha, 2000

FOUCAULT, M. Dějiny šílenství. Praha, 1994

FOUCAULT, M. Dohlížet a trestat. Kniha o zrodu vězení.. Praha, 2000

SCHERER, G., Šprunk, K. Smrt jako filosofický problém. Kostelní Vydří, 2005

Vedoucí bakalářské práce:

prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc.
Katedra věd o výchově

Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2008**

Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2009**

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

děkan

L.S.

prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc.

vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2008

Souhrn:

Moje bakalářská práce se zabývá změnami trestu smrti v období od raného novověku do 19. století. Práce se snaží vykreslit problematiku trestů v širším sociálním kontextu beroucí v potaz mentalitu, široce rozšířený strach a postoje ke smrti jako hlavní zdroje každodenní krutosti. Posouzení této problematiky z tohoto úhlu pohledu nám umožní posoudit trest smrti i systém trestů jako takový komplexněji. Po všeobecném úvodu následuje hlubší analýza trestů smrti, trestních soudů a jejich rozsudků o obžalovaných. Velká část práce se zabývá popisem trestání samotného a rozbořem jeho uvalování, forem a rolí. V práci je zahrnut rovněž stručný nástin atributů a symbolů práva. Druhá část práce pojednává o odlišnostech udílení trestu smrti vzhledem ke stavovské příslušnosti a pohlaví obžalovaných. V závěru je zahrnuta stručná úvaha o postojích ke změnám v rámci trestních systémů.

Klíčová slova:

trest smrti, trestní právo, systém trestů, popravčí rituály, symboly a atributy práva, trest a stavy, trest a pohlaví

Title:

The differentiation of death sentences in Europe from the early modern period till the beginning of 19th century.

Abstract:

My diploma thesis deals with the changes of capital punishment from the early modern period till 19th century. This work aspires to depict the world of punishment in the wide social context comprising mentality, widespread fears and attitudes to death as major sources of everyday cruelty. Considering this problem from such a point of view enables us to understand the practice of the death penalty and whole system of punishment in a more complex way. This general introduction is followed by a deep analysis of the system of death penalties, legal proceedings with its sentences and judgements on the doomed. The great part of work dwells on description of the punishment itself including its distribution, forms and roles. Brief survey of attributes and symbols of law are also comprised. Second part treats the differences in the death penalty distribution focusing on privileged estates and marginalized women. In the end short survey of attitudes to the change of the system of punishment is given.

Keywords:

Death sentence/capital punishment, criminal law, system of punishment, execution rituals, symbols and attributes of law, estates and punishment, gender and punishment

Prohlášení autora:

Prohlašuji, že tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 30. listopadu 2010

Monika Vladíková

Poděkování:

Za vznik svojí bakalářské práce bych chtěla poděkovat především vedoucímu svojí práce Mgr. Miloslavu Průkovi Ph.D., který mi byl vždy nápomocen a podporoval mě.

Také mé díky patří knihám Martina Monestiera, které mě k volbě tématu inspirovaly.

Ostatním věnuji tiché poděkování.

OBSAH:

1. Úvod

2. Trest smrti a společnost

2. 1. Mentalita společnosti a společenské změny

2. 2. Hrdelní tresty

3. Symbolika a praxe trestu smrti v průběhu novověku

3. 1. Soudy, soudní řízení a výnos rozsudku

3. 2. Popravčí rituály, sociální archetypy, odpykání, odplata a odpuštění

3. 3. Veřejná poprava jako morální a náboženská událost

3. 4. Varianty trestu smrti a jeho výkonu

3.5. Symboly trestu smrti, popravčí, jejich povinnosti a postavení ve společnosti

3. 6. Proces transformace praktik ve vykonávání rozsudku smrti v historii

3.6.1. Absolutní trest na přelomu gotiky a renesance

3.6.2. Humanismus a jeho vliv na trest smrti

3.6.3. Role trestu smrti v náboženských válkách

3.6.4. Vliv turecké expanze

3.6.5. Barokní vizualita a smysl pro efekt

3.6.6. Na prahu velkých změn společnosti

3.6.7. Francouzská revoluce

3.6.8. Humanizace trestu smrti a jeho výkonu v průběhu 19. a 20. století

4. Sociální status delikventa a jeho vliv na vynesení hrdelního rozsudku, výkon a smysl absolutního trestu

4. 1. Trest smrti a stavovská příslušnost

4. 2. Trest smrti a pohlaví

5. Závěr

1. Úvod

Trest smrti, spory a otázky vyvolávané ohledně jeho praktikování jsou dodnes nedílnou součástí diskuzí o trestních řádech či společnostech, jež jej vykonávají. Stejně tak je ovšem trest smrti, praktiky a rituály spojené s jeho vykonáním či provázející jeho vynesení nebo způsoby jeho provedení, nepřehlédnutelným historickým fenoménem. Fenomémem, který, ať už budí hrůzu, hnus či soucit, dokáže s nebývalou silou podněcovat a uchvacovat naši mysl a imaginaci, a snad i zálibu a fascinaci dnešního člověka ve skutečnostech překračujících běžnou každodennost.

Pohlédneme-li na trest smrti očima pátravého historika, nemusí se jednat o pouhý výčet výpovědí o tom, jakým způsobem naši předkové nakládali se svými těly a životy. Uchopíme-li jej se vší komplexností doprovodných událostí, rituálů a symboliky, otevře se před námi historická matérie odkrývající nám se vší plastičností a barvitostí někdejší svět lidí, způsoby, jak se do něj situovali, jakou roli zde sehrávali, jejich mentalitu, zvyky i sebereflexi.

Chtěla bych popsat nejen materiální svět popravišť, katoven či šibeničních vrchů, ale rovněž duševní a duchovní svět lidí, kteří na ně odsouzenec přiváděli, těch, jejichž duše zde byly zbavovány těla, a konečně i těch, kteří těmto mnohdy teatrálním představením přihlíželi.

Neodmyslitelnou součástí takového pohledu musí být rovněž analýza toho, kdo měl pravomoc hrdelní soudy vynášet a vykonávat, a rovněž jakou skutkovou podstatu obnášely skutky, jež si trest smrti dle dobového práva a zvyklostí zaslouhovaly. Jak se záhy ukáže, byl a dosud je společenský status zúčastněných, sociální vyspělost a ekonomické vztahy ve společnosti, vliv kulturní tradice s až archetypálními, mnohdy starobylými názory a rituály a v neposlední řadě často pouhá souhra náhod stejně významným determinantem pro četnost, provedení a vnímání absolutního trestu, jako všechen souhrn právních předpisů a veškerá skutková podstata i těch nejtěžších zločinů.

Vedle těchto obecných témat bych se ovšem chtěla věnovat tématu diferenciaci trestu smrti. Přesněji vyjádřeno, jaké byly zvyky a úzy a následně historické proměny v distribuci trestu smrti v závislosti na společenském postavení, pohlaví či věku souzených a odsuzovaných. Příslušnost ke stavu, či především genderová odlišnost jsou tematickými okruhy, které v současnosti nejen podléhají zvýšenému zájmu, nýbrž jsou i bohatou studnicí pro naše pochopení myšlenkového světa našich předků, jejich životních hodnot a názorů motivujících jednání.

Nikoli nepodstatnou skutečností je časové, ale i prostorové zasazení. Při zkoumání určitých druhů problémů se mi jeví přijatelnějším sledovat spíše jistá lokální území či kulturní okruhy, neboť původně univerzální kulturní okruh Evropy (potažmo euroamerické, tradiční křesťansko – židovské společnosti) se začíná s postupem k 19. století výrazněji diverzifikovat a nelze tak hovořit o jednotném směru vývoje hrdelně trestních záležitostí, o výkonu takových trestů ani nemluvě. Bylo by chybou, domnívám se, nezmínit i vlivy mimoevropské, přesněji řečeno pocházející z jiných kulturních okruhů, nám a této práci zdánlivě vzdálených, přesto ale působících na veškerou trestněprávní problematiku i na samotný průběh a výkon absolutního trestu s velkým důrazem, zejména v období tureckých válek v jihovýchodní Evropě a na Balkáně (v 16. století, v letech 1600 – 1640 a 1660 – 1730 především). Co se časového horizontu týče, stanovila jsem si jako východisko raný novověk. 16. století, se mi jeví příhodným, neboť stran hrdelních trestů zachovává mnohé z tradic středověku s dozvuky vymizevší gotické kultury a zbožnosti, a to v mnoha aspektech (procesních, praktických, duchovních, morálních), stejně jako je i dobou reformačního rozkolu církve, náboženských válek a rozsáhlých politických konfliktů, které výrazně promluvily do teorie a praxe výkonu hrdelních ortelů té doby, ale také znamenaly podstatně zvýšenou četnost důvodů, záminek prohřešků a činů, za něž bylo možno, a podle mínění účastníků i nutno, absolutní tresty udělovat.

Změny v procesu, praxi a sociálním zdůvodnění a zakotvení absolutního trestu pak hodlám sledovat i v období éry osvícenství, které přináší celou řadu zásadních změn, jež vyvrcholily explozí Velké francouzské revoluce s jejím krvavým terorem, permanentně pracující gilotinou, gigantickým vzepětím heroické lidové a národní vůle, ale i tisíci obětmi z řad odpůrců všech vlád a dočasných režimů mladé republiky. Koneckonců dodnes zůstává toto období nejen francouzských, ale především našich, evropských dějin takřka archetypálním symbolem popravky jako státem organizované smrti. Vliv velkých a krvavých událostí z přelomu osmnáctého století spolu se stavem společnosti po napoleonských válkách vedl pak ke změnám ve všech aspektech výkonu práva, tedy i absolutního trestu. S přerušením v době revolučních let 1830 a 1848 nastupuje hrdelní právo a výkon absolutního trestu novou cestu a směr. 19. století, které spolu s liberálními a sociálními procesy a hospodářským růstem přináší i zásadní inovace v trestním systému a optice pohledu na popravky vůbec, se tak stává stupněm k humanizaci i tak a priori nehumánních úkolů společnosti, jako je absolutní trest. Koneckonců právě tehdy začínají sílit abolicionistické hlasy volající po úplném vyškrtnutí absolutního trestu

z právních řádů nebo alespoň jeho nevykonávání. Postupně tak dochází ke stavu typickému pro moderní rozvinuté společnosti a pro dvacáté a naše století.

2. Trest smrti a společnost

2. 1. Mentalita společnosti a společenské změny

Přechod evropské společnosti z období pozdního středověku s dlouholetými, pevnými a již ujasněnými a prosazenými společenskými vazbami do nového období otevírajícího dosud netušené možnosti, obzory a hrozby byl přerodem veskrze zásadním, ne však rychlým. K dějinnému nástupu toho, čemu dnes říkáme novověk, nedošlo totiž ani náhle ani okamžitě a už vůbec ne jedním mocným impulsem (i když zjednodušující pohled na konec středověku jako na chvíli znovuobjevení Ameriky Kryštofem Kolumbem a jeho kurdějemi trpícími námořníky k tomu samozřejmě svádí), ale dlouhým a složitým procesem. Vztahy ve společnosti, jež považujeme za moderní a novověku imanentní se prosazovali velmi pomalu postupně a rozdílnou rychlostí. Také myšlenky a myšlenková schémata (paradigmata) na nichž je založena moderní novověká společnost nebyly vyvolány žádnou náhlou událostí, ale vyvíjely se a diferencovaly po dobu téměř 400 let.

Protože změna evropské společnosti s rozvinutým feudálním systémem v moderní novověkou industriálně-byrokratickou proběhla postupně v průběhu oněch asi čtyřset let, tedy za dobu existence asi 15-ti (!) lidských generací, je jasné, že podobným, ba i ještě pomalejším tempem musely probíhat změny v chápání, posuzování, aplikaci a praktickém provádění absolutního trestu. Uvážíme-li, že chápání a vnímání trestu smrti se u feudální a moderní společnosti liší téměř úplně, pak je taková dlouhodobost změn a transformací tohoto typického úkonu lidské spravedlnosti pochopitelná.

Středověký soud se svým přístupem musel chápat absolutní trest zcela zákonitě jinak než revoluční politik se svojí utkvělou představou krvavé všenápravy světa anebo moderní člověk se stejně obsedantní vizí „konečného řešení“. Středověká společnost narozdíl od té dnešní byla v zásadě neměnná. Stabilita, trvalost věcí a vztahů byla jedním ze základních pilířů tehdejšího uvažování. Relativně izolovaně žijící drobné komunity lidí chápaly neměnnost a trvalou danost věcí okolo sebe (včetně stavu společnosti) jako něco normálního, ba nutného. Hluboká a upřímná zbožnost středověkých lidí a takřka úplné ponoření do víry ani jiný výklad neumožňovali. Koneckonců Bůh ve své nekonečné moudrosti stvořil svět takový jaký je a jistě přitom věděl, co dělá.

Zločinec nebo pachatel společensky odmítaného činu nebyl souzen na základě skutkové podstaty spáchaného deliktu a nebyl ani vnímán jako původce svých vlastních činů, ale

mnohem častěji jako Boží (Dáblův) nástroj, v lepším případě jako oběť stavu věcí, dnes bychom asi řekli „shody okolností“. Myšlenková konstrukce založená na postupné projekci sledu událostí myšlenka-příprava-čin-trest by se zdála středověkým lidem naprosto nesmyslná. Řídí-li vše, co se na zemi děje, nekonečně milosrdný a všemohoucí Bůh bezprostředně a nevyzpytatelně, je uvažování o jakékoli kauzalitě o motivech zločinů, o jeho závažnosti nebo o polehčujících okolnostech v podstatě zbytečné. Z těchto úvah potom pramení pro nás docela udivující fakt, že i nejzávažnější hrdelní procesy byly ve středověku poměrně krátké¹ se spíše náznakovým důkazním řízením a i nejtvrďší rozsudky včetně hrdelních byly vynášeny téměř ledabyle jakoby na běžícím pásu (ve skutečnosti jich samozřejmě tolik nebylo, těžký zločin a hrdelní soud byl i v té době spíše úchylnou než pravidlem, to jenom selektivní paměť literárních pramenů nám nyní předkládá k prostudování jenom ty nejefektivnější kauzy, asi tak jako kdybychom za 600 let po dnešním dni studovali pouze první stránky novin).

Středověká mentalita se stavěla k absolutnímu trestu vysloveně obojace. Ve společnosti, kde Bůh projevuje svoji neomezenou vůli přímo, je totiž přinejmenším vhodné ponechat trestání na něm. Také přímo. Světská spravedlnost se svými pozemskými tresty je v takovém případě v podstatě zbytečným mezičlánkem. Navíc jedno z nejkategoričtěji pronesených příkázání říká jednoznačně „nezabiješ“, tedy nikoli Nezavraždíš, ale Nezavíš života. Toto je možné si vykládat jako nemožnost vykonání absolutního trestu v rámci lidské spravedlnosti. Např. již na přelomu 12. a 13. století se s odvoláním na ono příkázání jednoznačně postavila proti trestu smrti sekta valdenských. Později pak zaznívají podobné výroky z už stále většího množství středověkých a ranně novověkých myslitelů. V našich dějinách byl takovým myslitelem například Petr Chelčický.²

Takové myšlenky v době středověku sice nikdy nedominovaly, ale udržovaly občas bující agresivitu uzavřených středověkých komunit v jakžtakž rozumné míře, avšak zcela převládnout nemohly, neboť sociální realita stála v přímé opozici proti abolicionistickým myšlenkám. Středověká společnost neměla při trestání viníků těžkých zločinů³ příliš mnoho možností na výběr. Společnost byla totiž deklarativně nesvobodná, hierarchizovaná, s pevným a často neměnným místem jedince ve společnosti. Pojem svobody tak, jak mu rozumíme dnes,

---

¹ Ale setkáváme se i s četnými výjimkami, například vrazi Matěje Bůzka byli potrestáni až po třech a půl letech (Čechura, 2008, s. 173).

² Tinková, 2000, s.15.

³ To, co nás na středověku z tohoto hlediska odpuzuje není jeho krutost nebo barbarství ale pouze jiný výběr toho, co nazýval těžkými zločiny.

byl středověkému člověku naprosto cizí. Dnes běžný trest odnětí svobody ve středověké společnosti postrádal smysl. Svoboda jedince byla tehdy pojmem který nikdo neužíval a ani si nikdo nelámalo hlavu nad tím, co by to vlastně vůbec mohlo být. Zbavit tedy člověka něčeho, co v podstatě neexistuje, by bylo z hlediska uvažování středověkých lidí naprostou hloupostí. Také majetkové postihy by měly jen malý smysl. Většina potencionálních delikventů totiž bezprostředně osobně vlastnila velmi málo. Drtivá většina vlastnictví byla ve středověku různě podmíněna, propůjčena, propachtována, takže uložit například poddanému pokutu znamenalo často víc škody pro jeho pána než pro delikventa samotného. Obráceně pokutovat feudální vrchnost nebo dokonce církevní osobu bylo nejenom logickým nesmyslem (dle tehdejšího úzu nedrželi příslušníci privilegovaného Stavů majetek sami za sebe, ale za svůj stav), a obracelo by se beztak zase spíše proti obětem. Tehdy uplatňovaný trest vězení měl úplně jiný smysl, funkci a naplnění než jaký má dnes. Uvěznění, aby bylo skutečně trestem, muselo mít vlastnosti tortury, tedy být spojeno s hladověním, ponižením apod., jinak by nebylo trestem. Tam kde provinění dosáhlo společensky neúnosného stupně, sahalo se k absolutnímu trestu. Velký počet vykonaných absolutních trestů nesevčdí o nějaké větší krutosti, ale o společenské nemožnosti využít jiné formy těžkého trestu. Diferenciace trestu podle závažnosti (už tehdy obvyklá a považovaná za nutnou) se tak nemohla dít způsobem běžným dnes (např.: 15 let, 20 let, doživotí, smrt). Jedinou možnou formou diferenciacie nejvyšších trestů byl pouze způsob vykonání popravy, rozsáhlejší či naopak žádná aplikace zostřujících opatření. V případě skutečně těžkých (dle tehdejších měřítek) provinění představovala smrt pouze dovršení celého sledu trestajících úkonů, byla (i v souladu s věroukou) spíše vysvobozením, než vlastním trestem. „*Poprava umučením je uměním udržet život v bolesti a utrpení, rozdělit jej na tisíc smrtí a dosáhnout u něj, dříve než opustí tento svět, té nejvýjimečnější hrůzy z umírání*“, jak píše Foucault. Pak už je jenom krok k systematizaci, doslova k byrokratizaci různých forem mučení, týrání a zostření trestu smrti, vznikají celé knihovny doslova tabulkových návodů, jak stahovat kůži z těla, čtvrtit odsouzeného, lámat v kole, lít žhavé olovo do různých tělních otvorů apod.⁴

Společenské změny, které proběhly se všemi dramatickými efekty v 16. století, tedy nástup nových ekonomických vztahů, reformace, renesance, humanismus, zámořské objevy a vznik koloniálních říší, nové objevy ve vědě (ale zároveň malicherné náboženské války), s teorií a praxí těžkých trestů nijak zvlášť nepohnuly. Rozhodně ne rychle. Vězení, internace a

---

⁴ Foucault, 2000, s. 69.

vyhnanství zůstávají ještě hluboko do novověku spíše okrajovým trestem, určeným zejména pro prominenty, lidi bohaté a vlivné osoby z nejvyšších společenských kruhů, protože pouze zde začíná mít takový trest vůbec smysl. Dlouho totiž, vlastně až do průmyslové revoluce, platí vcelku jednoduchá úvaha: Jaký má smysl někoho vypovídat, když jeho přítomností vlastně budeme obtěžovat ty, do jejichž společnosti ho vypovíme? Jaký smysl má někoho zavírat, když mu stejně poddanství neumožňuje změnit místo pobytu? Jaký smysl má někoho věznit, když ho tak akorát musíme živit, šatit a platit žalářníka. Navíc pro provinilce z nejhudších vrstev by mohla být internace, vyhnanství nebo i vězení v podstatě vysvobozením.⁵ Důsledkem takové situace pak je fakt, že praxe v udílení a vykonávání nejtěžších a tedy i hrdelních trestů zůstává až do druhé poloviny 18. století v podstatě ryze středověká.

Na to, aby se tvář státem posvěcené smrti radikálně změnila, aby se náhled celé společnosti na problematiku zákonného zbavení života de facto otočil o 180 stupňů, na to musí přijít mnohem větší otřesy a změny společenských paradigmat, než je pouhý nástup novověku. Jedním z nejvýznamnějších impulzů, který v Evropě náhled na nejvyšší trest od základu změnil, byl nástup osvícenství, zpočátku nenápadný později však typický pro celou Evropu. Je paradoxem, že reálné prosazení myšlenek osvícenství v praxi se ve svém nejtypičtějším případě stalo v podstatě jedním velkým krvavým divadlem.

Velká francouzská revoluce stála, pokud jde o alespoň jakžtakž legální popravy, stála tisíce životů. Ač byla bojem za podstatě veskrze ušlechtilé ideály, a přestože pomohla prosadit společnost radikálně humánnější než předchozí, stále platí, že roky revolučního (a také kontrarevolučního – Thermidor) teroru, pokud jde o vykonávání trestu smrti, stály Francii mnohem více životů, než desítky let předchozího *ancienit régime*.

Není bez zajímavosti v této souvislosti předestřít jeden podivný, ale zákonitý jev. K humanizaci trestu smrti, k vyloučení veřejnosti z popravy (a tedy změně popravy z události veřejné na takřka tajnou), k odstranění mučení, různých zostřujících trestů apod. dochází nikoli proto, že by po tom volala sociální solidarita, humanismus nebo snad jednotliví filosofové nýbrž proto, že kvalita veřejnosti předváděných krvavých efektů prostě musela ustoupit kvantitě vyžadované množící se organizovanou byrokratickou společností. Jinými slovy

---

⁵ Vždyť i dnes žebráci a bezdomovci berou v zimním období zavděk vcelku příjemným – na jejich poměry – pobytem v nápravněvýchovném zařízení. ([on-line] [cit. 2010-09-12] URL: <http://www.bezdomovci.estranky.cz/clanky/skutečne-pribehy/bezdomovec-se-chce-před-zimou-schovat-ve-vezení.html>)

hlavním důvodem pro masovou aplikaci „humánní“ gilotiny ve Francii nebylo ulehčení utrpení odsouzeného, ale řádově větší kvantitativní výkonnost nového popravčího stroje

S nástupem období blahobytu a jednotlivých period konzumní společnosti nastupuje také alternativní trest za těžká provinění v podobě dlouhého vězení, neboť ve společnosti, která klade individuální svobodu a blahobyť jedince na důležitou pozici v žebříčku hodnot, začíná mít takový trest skutečně trestající a i odstrašující smysl. Potenciální pachatel už není od trestné činnosti odstrašován krvavým divadlem popravky a zoufalým řevem mučeného, ale představou ztráty tak těžce nabyté svobody a alespoň relativního blahobytu. Nyní se konečně státu vyplácí žít dlouholeté vězně, ne proto, že by je chtěl ušetřit smrti, ale proto, že takový vězeň svou existencí působí jako spolehlivější odstrašující prvek než sebekrvavější poprava. Pro příklad nemusíme chodit daleko (v prostoru ani v čase). Se stejnou náruživostí, ba nadšením, sledovala populace moderního státu 21. století útěkové eskapády vcelku bezvýznamného delikventa Jiřího Kajínka, podobně jako naši předkové hodnotili kvality pracovního výkonu popravčího Mistra Jana Mydláře, s tím rozdílem, že ne jako přímí účastníci, ale pouze zprostředkovaně přes média. Můžeme tak dojít k závěru, že i v moderní době platí: trest má být především velké divadlo a je pouze otázkou dobového vkusu, kolik při něm vyteče krve a jak.

2. 2. Hrdelní tresty

Ze všech trestních praktik, které se od vzniku prvních států a společností lidí, tak jak je chápeme dnes, objevily a byly použity, je nejzávažnějším a nejvíce diskutovaným právě trest smrti, zcela opodstatněně nazývaný absolutní. V současném trestněprávním procesu je ve všech evropských zemích (pokud jej mají a vykonávají) jediným trestem neumožňujícím žádnou revizi ani kompenzaci. Přestože v současné době mnohé státy a společnosti od jeho aplikace často upouštějí, je natolik imanentní součástí kulturních dějin Evropy že jej jako smysluplnou alternativu ani dnes nelze pominout. Absolutní trest patří k jednomu z posledních kulturních archetypů, které postmoderní globalizovaná společnost dosud nezvládla a ani nemohla rozpustit a rozmělnit v současném kulturně-spoločenském šumu. Přestože během posledních čtyř století došlo k zásadním změnám v chápání absolutního trestu jako výkonu práva a spravedlnosti na jeho podstatě to ani dnes nic nemění. Definitivnost a tím i společenská nápadnost tohoto úkonu veřejné spravedlnosti mu zaručuje stálou pozornost sociologů, politiků, právníků a mnohých dalších zájemců.

Jak již bylo výše uvedeno, absolutní trest (trest smrti, hrdelní trest, poprava, a kolik názvů si ještě lidé vymysleli) se na počátku novověku v Evropě nevyvíjel z ničeho. Praxe v jeho provádění, stejně jako právníkové teorie, jsou v evropských státech středověku i novověku založeny na premisách římského práva. Přestože vliv eremiálních přístupů, zejména křesťanského náboženství, původní principy římského práva do značné míry modifikoval, stále je možno nejzákladnější principy tohoto právního systému zejména v hrdelních rozsudcích a přích nalézt. Staré římské právo řešilo v podstatě (pouze) dva základní okruhy problémů – majetek a vztahy, přesněji peníze a sex. Politické záležitosti byly v římské republice a císařství ponechány spíše jakési šťastné improvizaci (povšimněme si, že i dnes má Evropan apriori nedůvěru, cítí-li, že se do trestněprávní záležitosti míchá politika). Křesťanská filosofie vnesla pak už jen odkazy náboženské a transcendentální a v podstatě jenom přidala více či méně položek na výčtu těžkých tedy i hrdelních provinění. V římské společnosti stejně jako ve společnosti středověké a ranně novověké Evropy měly hrdelní tresty vždy nezastupitelné místo. Z důvodů, jež byly zmíněny výše, suplovaly velmi často jiné, jemnější formy manipulace a korekce společnosti. Jako takové musely být samozřejmě pečlivě a přísně ritualizovány. Přestože člověka je možno usmrtit opravdu mnohým způsobem, existuje pouze překvapivě úzký okruh usmrcení, které je možno považovat za hrdelní trest. Přinejmenším to platí pro běžné a často používané tresty. Logicky platí, že se zvyšujícím se počtem vynesených rozsudků smrti v jakékoli společnosti musí klesat složitost samotného trestu (jinak by to pro společnost nebylo ani únosné). Jednoznačně žádná evropská společnost nepovažovala za hrdelní trest usmrcení např. úmyslným přenesením nakažlivé choroby, stejně tak za trest nebyl považován ani lynč (všechny tradiční i moderní společnosti přísně rozlišují mezi trestem a lynčem). Společnost se vždy vyhýbá provádění trestu, který by evokoval běžné nehody a neštěstí, vždy muselo být jasné, že se jedná o letální událost, která by bez rozsudku a odsudku společnosti nebyla možná, nebo jen řídká, např. pověšení za hrdlo si člověk náhodou nebo nehodou způsobit takřka nemůže, naproti tomu zabít se pádem ze skály je poměrně snadné, snad proto starobylější společnosti shazovali odsouzence ze skal,⁶ zatímco moderní, své odsouzence věší. I přes toto takřka jediné omezení vytvořilo lidstvo v průběhu šesti tisíc let civilizačních dějin přepestrou škálu často pečlivě kodifikovaných způsobů jak své zavržené členy sprovodit ze světa.

---

⁶ Monestier, 2001, s. 37.

S nástupem 16. století se v Evropě, přestože hrdelními tresty nešetřila, již z mnoha starobylými způsoby poprav nesetkáváme (anebo zcela výjimečně). Jsou to především přejetí vozem, rozsekání zaživa mechanickým strojem (typické pro starověký Řím), shození ze skály, utopení v bažině, roztrhání šelmami, apod. Kromě těchto nepříliš používaných starobylých popravních metod existuje pestrá škála trestů, které v souvislosti s nástupem novověké racionality postupně v trestní praxi evropských států a společnosti mizí.

Utopení a zahrabání zaživa – patří k trestům svázaným poměrně úzce s mystikou náboženského a středověkého filosofického uvažování. Voda a země měli v očích gotického člověka očišťující funkci. Tak jako měla být nesmrtelná duše poručena soudu Boha mělo být tělo předáno vodě nebo zemi k očištění. V provinčním soudnictví a lidové spravedlnosti (blížíci se často lynči) se takováto popravní praxe udržuje až do první poloviny 18. století. „Velká“ spravedlnost státem nebo panovnickou komorou řízených procesů ale od takových rozsudků v průběhu 16. století postupně zcela upouští. Utopením a zahrabáním zaživa byly trestány zejména ženy, často za delikty erotické nebo mravní povahy, také za vraždy dětí, potraty, také za křivopřísežnictví, čarodějnictví a jiné podobné. Obecně by se dalo říct, že zejména zahrabání zaživa (někdy ulehčené usmrčením po navršení tenké vrstvy hlíny). Bylo výsadou křehkého pohlaví v době pozdního středověku a raného novověku. Ať už šlo o výsadu nebo diskriminaci, tento typ trestu rychle mizí. Nahrazen byl převážně trestem smrti upálením.⁷

Vyhladovění, hladomorny a zapomenutí – jako forma absolutního trestu nepatří k nejpraktičtějším. Středověk, který neznal pojem vězení nebo odnětí svobody v našem slova smyslu, nezatažoval se rituály typu cel smrti nebo autodafé, používal tohoto typu trestu tak, kde nebylo nutné nebo vhodné vystavit trestaného veřejnosti, odstrašit společnost nebo předvést soudní moc. Velký počet dochovaných „hladomoren“, různých kobek a zazděných cel, stejně jako množství dodnes tradovaných příběhů svědčí o značné popularitě tohoto jednoduchého trestu. V průběhu novověku je tento trest vyhrazen stále více pro politické protivníky, nepohodlné svědky mocných, prominentní delikventy a zvrhlíky a během 18. století z trestních a právních řádů všech evropských států mizí.

---

⁷ Monestier, 2001, s. 64.

Stává se pak už jen užívaným, leč nelegálním prostředkem politického boje. Poslední oživení praxi vyhladovět, zapomenout v opuštěné díře, nechat prostě zmizet dopřeje ve 20. století fašismus, německý nacismus a stalinismus. V podstatě totéž platí i pro zaldění zaživa.⁸

Uvržení do klece, smrt na pranýři, estrapáda – přestože se, zejména v některých regionech Evropy, jedná o na počátku novověku oblíbené způsoby popravu, ustupují během 17. století do okrajovosti a v 18. století z trestních řádů mizí. Uvržení do klece je jakýmsi přechodem mezi torturou a samotným vykonáním rozsudku smrti, bývalo veřejné, často spojené s kamenováním ale i neveřejné kdy sloužilo jako jedna z možností jak zbavit právně života duchovní osobu.

Estrapáda, tedy zavěšení do výšky jinak než za hrdlo, bývala oblíbeným vojenským trestem a mizí v období třicetileté války, kdy jednak není na zdlouhavé vojenské popravu čas, a jednak popravu vojáků téměř ustávají (v koncové fázi třicetileté války bylo nutno vojáky šetřit, aby vůbec měl kdo bojovat). Profesionální armády lineární taktiky 18. stol. již používají zcela odlišné metody trestu.

Tak jak v průběhu zejména 17. století stoupá význam popraviště, jako hlavního divadla společenské části popravního představení, klesá význam pranýře. Ve středověku bylo popraviště (a zároveň mrchoviště) za hradbami města (šibeniční vrchy apod.), bylo to místo nečisté přestože společensky navštěvované. Novověk se smyslem pro efekt a pompu přesunul popravní představení do centra města. Jako příklad uvedme staroměstskou exekuci roku 1621, popravu francouzských královrahů, náměstí Gréve, toledská autodafé, pařížskou gilotinu za revolučního teroru.

Pranýř, který byl původně jakousi pobočkou popraviště-mrchoviště uvnitř hradeb středověkého města se stává místem vykonání trestu za menší přečiny, prostředkem spíše pohany a potupy než kruté smrti. S nástupem osvícenských zákoníku i tento vulgarizovaný pranýř z evropských měst nadobro mizí.

---

⁸ Více viz Monestier,2001, s. 41-53.

Probodnutí a naražení na kůl – finančně nenáročný, efektivní a značně odstrašující způsob poprav. Probodnutí kulem, tyčí, jakýmkoli ostrým předmětem je pro středověk typické. Bylo častým způsobem poprav osob usvědčených z čarodějnictví, podezřelých z upírství, zrádců, smilníků apod. Bývalo prováděno častěji u mužů než u žen. Často v kombinaci se zahrabáním. Jedná se o velmi starobylý, snad ještě keltský způsob poprav. Oproti tomu naražení odsouzeného na kůl v době vlastního středověku používané výjimečně dostává s příchodem novověku a především tureckých vpádů svou renesanci. Oběť je nejčastěji nabodena od rozkroku do hrudi, často před hrdlo a ústa skrz. Jedná se o jeden z nejbolestivějších způsobů poprav. V závislosti na způsobu naražení dochází ke smrti okamžitě ale také často až za několik dní.⁹ Oblíbeným způsobem bylo vystavení takto mučených odsouzenců veřejnosti na vertikálně upevněném kůlu (právě tento způsob likvidace zejména politických protivníků proslavil valašského knížete Vlada zvaného Tepeš – tj. napichovač. A stál u zrodu mnoha romantických upířích legend. S nástupem racionalizačních snah v 18. století tento způsob poprav z Evropy nenávratně mizí.

Poprava zavěšením nebo utětím za orgán, jímž člověk zhřešil – zatímco středověk považoval tento postup formálně značně blízký starověkému „oko za oko, zub za zub“ za velmi rozumný kompromis mezi akceptovatelností a přiměřeností trestu. Novověká praxe se od přibližně poloviny 16. století od těchto trestů jednoznačně odvrací, případně začleňuje tyto fyzické postihy do škály zostřujících trestů provedených na odsouzeném před vykonáním vlastní poprav (např. useknutí ruky nebo vytržení jazyka před setnutím hlavy). Často ale tento rituál nabývá pouze formálního projevu cestou např. panovníkovi milosti, ruka, jazyk, nebo jiný orgán bývá useknut nebo vytržen, nebo zavěšen až po popravě odsouzeného. Tento proces ritualizace fyzického potrestání delikventa tam, kde hřešil je jednoznačně patrný např. na průběhu staroměstské exekuce.¹⁰

Ne všechny popravní praktiky během novověku vyznívají nebo jsou ritualizovány. Naopak, mnohé a často nejkrutější postupy zažívají svou renesanci a nebyvalý rozkvět, ať už v souvislosti s barokní obřadností nebo z důvodu rozmnožení válečných, politických a náboženských konfliktů. Také kontakty s Novým světem, válečné potyčky s Osmanskou říší, objevné výpravy do dalekého Orientu, to vše obohacuje rozmanitost i tak temné stránky

---

⁹ Monestier, 2001, s. 69.

¹⁰ Petráň, 1971, s. 18.

evropské civilizace jako jsou popravčí metody a varianty hrdelních rozsudků. V průběhu 18. a 19. století navíc vyžaduje zvyšující se počet odsouzených volit jednodušší a účinnější metody poprav. K tomu je možno dojít dvěma cestami a obě byly s úspěchem použity. Za 1. je možno využít, zdokonalit a masově rozšířit již existující způsoby poprav (to je případ oběšení v anglosaských zemích), za 2. je možné objevit nové metody poprav a na vlně změn společnosti, např. revolucí je masově rozšířit (to je případ Francie a gilotiny).

Rozčtvrcení, roztrhání koňmi, stažení z kůže – drastické způsoby poprav v období novověku, zejména v 17. a první polovině 18. století docházejí uplatnění při odstrašujících, politických nebo barokně efektních popravách. Cestou milosti bývalo čtvrcení, stažení z kůže nebo roztrhání provedeno někdy až po smrti jedince. Jindy byla naopak odsouzenčova muka součástí velkého popravního divadla. V mnoha případech hráli tyto drastické výjevy téměř státní roli. Asi nejtypičtějšími byli teatrální poprav francouzských kralovrahů Ravailaca v roce 1610¹¹ a neúspěšného kralovraha Damiense v r. 1757.¹² V obou těchto případech bylo roztrhání koňmi definitivní tečkou, samo roztrhání ale nebylo nijak jednoduché a vyžadovalo značný trénink a velmi dlouhý čas. Rozřezání a rozčtvrcení bývalo jednodušší. Mistři popravčí měly většinou značné znalosti anatomie a dlouholeté zkušenosti s lidskou vivisekcí. Také stažení z kůže nečinilo zkušenému popravčímu příliš mnoho práce, zejména šlo-li pouze o vytržení několika pruhů z trupu nebo končetin. Pro zvýšení muk odsouzeného býval zavěšován hlavou dolů (krev se déle udržela v mozku a udržela odsouzeného při vědomí). Také při roztrhání nebo odtrhávání částí těla (očí, prstu apod.) byl udržován při vědomí.

Lámání kolem a ubití – ubití odsouzeného z právních řádů mizí velmi záhy a stává se lynčem. Je nahrazeno v průběhu středověku tzv. lámáním kolem. Tento souhrnný název zahrnuje vlastně více druhů poprav, které jsou v podstatě ritualizovaným ubitím odsouzeného za použití různých speciálních úderů a pomůcek. Samo lámání kolem představuje ve středoevropském kontextu hned dva různé druhy poprav. Při první byl odsouzenec připoután ke kolu a poté mu kat holí nebo kyjem zlámal dlouhé kosti na ruku a nohu a (nebo) vykloubil paže, lokty, a kolena, při druhém způsobu mu zlámal skutečným kolem dlouhé kosti a poté jej

---

¹¹ Monestier, 2001, s. 166 .

¹² Foucault, 2000, s. 33.

do toho kola vpletl. V obou případech bývalo kolo s odsouzeným vztyčeno na popravním nebo jiném potupném místě.¹³

Zardoušení, uškrcení, garota – trest uškrcením nebo udušením je v Evropě tradiční už od dob antického Říma kdy býval jedním z nejběžnějších způsobů poprav. Dlouho poté, hluboko do novověku se udržel zejména v románských zemích (především Itálie, Portugalsko, Španělsko, včetně kolonií). Při udušení bylo hrdlo odsouzence staženo tak aby došlo k zástavě dechu, při zardoušení k přerušení krkavic a rozdrčení štítné chrupavky, případně zlomení vazů. Garota, typická pro Portugalsko a Španělsko, byla pak účinným mechanickým strojem na vykonání poprav zardoušením a byla masově užívána až do konce 19. stol. Typické v historii je užití tohoto popravního nástroje při likvidaci politických protivníků a v politických procesech (zabití aztéckých a andských králů, Conquistadorů při občanských válkách, apod.).

Upálení- poprava upálením je v podstatě téměř archetypálním symbolem středověké poprav, ne ovšem úplně právem. Největší počet nám známých obětí a nejefektivnější hrdelní procesy končící upálením spadají až do raného novověku. Trestem upálení (zaživa, ale mnohdy i po smrti) bývaly trestány převážně nejtěžší zločiny, nebo ty kde odstrašení ostatních muselo být jednoznačné a opakované. Původní symboliku očištného ohně typickou pro středověké myšlení postupně nahrazuje symbolika těžkého trestu za duchovní a často politická provinění. Hranice bývaly vyhrazeny především pro kacíře a rouhače, heretiky a odpadlíky, jinověrce, čarodějnice a čaroděje. Na hranicích končí reformátoři církve, političtí protivníci, astronomové, ale i šarlatáni, neúspěšní lékaři, odvržení duchovní atd. S postupem let dostává v mnoha zemích trest upálením podobu takřka masové produkce. Typická inkviziční autodafé (hromadné poprav upálením spolu se stejně hromadným vyznáním hříchu a pokáním trestaných osob) se v mnoha španělských městech stávají spíše pravidlem, pokud ne přímo všedností. Protože novověk již nepraktikoval za „usvědčené“ čarodějnictví trest smrti zahrabáním zaživa (alespoň ne často) zůstávala osudem takových nešťastníků právě hranice. Způsobů provedení takového rozsudku bylo několik. Odsouzený byl připoután ke kůlu nebo tyči, většinou řetězy (provaz by mohl přehořet). Buď stál na hranici tvořené směsí slámy, roští a polen, nebo byl hořlavým materiálem zčásti obložen. Smrt nastávala buď udušením, nebo v horším případě popálením

---

¹³ Van Dühlmen 2001, s.124.

plic a povrchu těla. Projevem milosti bylo usmrcení odsouzeného před upálením, nejčastěji uškrćením. Velmi často byla ke spálení na hranici odsuzována těla již popravených delikventů, nejčastěji jako pohana. Přestože se jedná o jeden z nejrozšířenějších trestů smrti v době středověku a novověku, z trestního práva drtivé většiny evropských zemí v polovině 18. století překvapivě rychle a nenávratně mizí.¹⁴

Pověšení – není lepší archetyp poprav, než je pověšení za hrdlo (věšelo se i jinak, např. na hák nebo za nohy, nikdy nedošlo ale k tak masovému rozšíření těchto druhů poprav). Pověšení za hrdlo, nebo-li oběšení, se tak stalo v lidové mluvě většiny evropských jazyků symbolem trestu smrti ať už forma poprav byla jakákoli. Dodnes se používá např. úsloví „ať visím jestli nemám pravdu“. Poprava na šibenici patřila ke spíše dehonestujícím trestům. „*Ve všech evropských zemích bývalo oběšení po dlouhá léta vyhrazeno neurozeným, prostému lidu, zatímco šlechtici měli právo být s'ati.*“¹⁵ Poprava oběšením v několika různých formách se stala v průběhu 19. století standardním způsobem výkonu trestu smrti především v anglosaských zemích, tedy především v USA, VB a jejím impériu. Byla také způsobem poprav v evropských zemích, které dnes již trest smrti ve svém trestním řádu nemají, anebo je nevykonávají. V původní podobě existovaly dva technické postupy poprav. Odsouzený po upevnění smyčky kolem krku byl buď shozen ze stupně nebo pod ním byla „podtrhnuta stolička“, nebo byl vyveden na žebřík a z něho sražen popravčím. Postupně během 19. století převládl první způsob, přičemž pád odsouzence (často zajišťovaný propadlištěm) měl za následek zlomení vazů.

Stětí – se v Evropě provádělo nejčastěji těmito nástroji: mečem, sekerou a přiostrěným prknem. Pokusy o využití menších a lehčích sečných nástrojů nevedly k úspěchu a končily podřezáním oběti, nikoli stětím. Samo stětí se od podřezání liší především směrem sečné rány, která přichází z týla a kdy prvním úderem do těla oběti jsou přetnuty krční obratle. Takový úkon vyžaduje značnou fyzickou sílu, nadprůměrnou šikovnost, dlouhý a pečlivý trénink a duševní vyrovnanost. Popravce standardně provádějící tuto formu exekuce je bez výjimky ve všech zemích Evropy považován za mistra v oboru a není málo případů kdy nepovedená

---

¹⁴ Poslední výjimečný případ poprav upálením v Evropě bylo v Berlíně roku 1813. Celosvětově pak v osmdesátých letech v Angole. (Monestier, 2001, s.127)

¹⁵ Monestier, 2001, s. 202.

poprava stětím vedla k výhružkám, ohrožení, nebo dokonce lynčování popravčího. Stětí sekerou se provádělo s hlavou odsouzence položenou na špalku a tedy s krkem v horizontální poloze. Sek se prováděl přesně vertikálně a sekera musela být dostatečně široká. I přesto, že síla úderu byla znásobena hmotností a pádností nástroje docházelo často k chybám a špatným sekům. Stětí mečem bylo považováno za důstojnou, cti nejméně traticí formou popravky vyhrazenou povětšinou příslušníkům šlechtického stavu, významným měšťanům, vojákům apod. Provádělo se šikmým sekem v úhlu přibližně 45 stupňů, proti krku klečící nebo sedící oběti. Popravčí musel vést úder s velkou razancí a s maximální možnou přesností a koncentrací. Popravčím nástrojem mu byl tzv. popravčí meč. Nikdy se k popravě se neužívalo bojových mečů. V této souvislosti stojí za zmínku kromobyčejná zručnost Mistra popravčího Jana Mydláře při staroměstské exekuci 21. 6. 1621, kdy při 24 popravách setnutím mečem ani jednou nechybil.¹⁶ V porovnání s některými břidily (poprava vévody z Monmouthu v Anglii v roce 1685, kdy po první ráně byl odsouzený pouze zraněn a ještě se na popravčího vyčítavě podíval, aby ani po dalších třech ranách nebyla oddělena hlava od těla, načež popravčí se slovy „ už na to nemám žaludek“ chtěl opustit popravčí lešení a pouze pohružka lynčováním jej vrátila zpátky do práce)¹⁷ lze Mydlářův výkon označit za skutečně profesionální.

S postupným prosazováním osvícenských rovnostářských myšlenek v 18. století poprava stětím z evropských trestních radu mizí až na jednu výjimku zato velmi významnou.

Gilotina – gilotina svůj název převzala od svého duchovního otce Dr. J. I. Guillotina, lékaře a profesora anatomie v Paříži, ačkoliv on sám se na jejím praktickém prosazení nepodílel. Její prosazení je dílem spíše Dr. Louise a ministerstva spravedlnosti Národního shromáždění. Filosofie zavedení gilotiny vycházelo z osvícensko-revolučních zásad, které Louise i Gillotine zastávaly: nikdo nesmí být před smrtí mučen ani týrán, smrt musí být co nejrychlejší a nejbezbolestnější; trest smrti musí mít u všech občanů, kteří jsou si rovni před zákonem, stejnou podobu; trest smrti nesmí být ponižující a potupný; trest musí být vykonán rychle a efektivně.

Jak již bylo uvedeno, smrt stětím byla po generace považována za důstojnou a nejméně dehonestující, i proto bylo v duchu revolučního rovnostářství rozhodnuto, aby byl trest smrti

---

¹⁶ Petrání, 1971, s. 18

¹⁷ Monestier, 2001, s. 227.

nezávisle na stavu a pohlaví odsouzeného proveden stětím. Z důvodů uvedených výše, ale nebylo možno provádět tyto exekuce (zvláště ne hromadně) běžným způsobem. Popravčí stroj skládající se z těžkého břitu spadajícího ve vertikálních kolejničích na šíji odsouzeného umožňoval zkrátit dobu popravky až na jednu minutu. Vzhledem k politické situaci v revoluční Francii byla taková rychlost exekucí nutná a gilotinami byly urychleně vybaveny už na sklonku roku 1792 všechny departmenty. Prameny uvádějí nejméně 13 800 popravených na základě soudního procesu a dalších snad 25 000, kde k tomu stačilo pouhé administrativní rozhodnutí.¹⁸

I z dalších čísel můžeme vyčíst, že postupný přesun exekucí z náměstí na nádvoří věznic v průběhu 19. století, znamenal pro gilotinu jen malý pokles. Francouzský kat se tak stává spíše „manažerem“ gilotiny.

Zastřelení - jako forma zabití střelnou, v užším slova smyslu palnou zbraní se v Evropě rozšířilo zároveň s rozšířením střelných a palných zbraní. Jako forma popravky je ale užívání v raném novověku velmi vzácné. První hromadné popravy zastřelením se vážou až k epizodám z třicetileté války a dále válek o dědictví rakouské, sedmileté války, napoleonských válek a dalších. Jedná se především o vojenský způsob poprav, na civilistech málo uplatňovaný. Z civilních osob byly exekuvány zastřelením zejména rebelové, povstalci, členové guerill, političtí protivníci, nebo panovníci a významné osoby. Až do 20. století si smrt zastřelením uchovala pověst méně dehonestující exekuce než například oběšení nebo gilotina. V mnoha zemích a společnostech, kde je dosud vykonáván trest smrti, zůstává zastřelení hlavním nebo jediným způsobem popravky vojenských osob.¹⁹ S masovým rozšířením palných zbraní ve válečnictví se projevila značná láce takového způsobu exekuce. S koncem 19. a nástupem 20. století, zejména v souvislosti se dvěma světovými válkami, nabývá poprava zastřelením na masovosti, dodnes je typickou v mnoha zemích Asie a latinské Ameriky. Klasická podoba s popravčí četou střílející na jednoho či více odsouzených z určité vzdálenosti tváří v tvář je ale nahrazena v případě běžných exekucí (výjimečný stav) prostou ranou do týla.

Otrávení jeden nebo plynem – otrávení jedem jako forma popravky nebo nařízené sebevraždy je prastarého data. Po celou dobu středověku a novověku byla tato forma trestu

---

¹⁸ Monestier, 2001, s. 249.

¹⁹ Tamtéž, s. 282.

využívána tam, kde nebylo žádoucí odstrašovat, ale naopak ututlat veškeré souvislosti hrdelního procesu. Hranice mezi popravou a justiční vraždou je zde snad ještě tenčí než u ostatních forem absolutního trestu. Naproti tomu smrt v plynové komoře je vynálezem samotného sklonku 19. století a až apokalypticky zručné zneužití této myšlenky už se týká století 20.

3. Symbolika a praxe trestu smrti v průběhu novověku

3. 1. Soudy, soudní řízení a výnos rozsudku

Definujeme-li popravu jako legální zabití člověka coby důsledek jeho předchozí činnosti a následného odsouzení, je jasné, že aby zabití bylo skutečně popravou a nikoli vraždou, musí dojít k definování činu popraveného, k institucionalizovanému odsouzení, o rozsudku musí být informován odsouzený a stejně tak i okolí a veřejnost. Nevyhneme se tedy alespoň letnému pohledu na soudy, soudní praxi a právní teorii v jednotlivých obdobích námi sledovaného časového úseku a na změny které takové rituální posvěcení legálního zabití vykazovalo a muselo vykazovat.

Na přelomu středověku byl tím, kdo soudí a odsuzuje pachatele nějakého činu k trestu, panovník, buď osobně, nebo v zastoupení soudem. Pozdní středověk již používal kodifikované právo (vycházejícího z kombinace římského a církevního práva), to však v případech konkrétních rozsudků často nebylo konkrétní a ponechávalo na vůli soudce výši a nuance trestu, nebo mu stanovovalo dost volné hranice. Panovník (nebo jím pověřený orgán či osoba) navíc rozsudkem vykonával svou vůli a pravomoc, byl nejenom soudcem ale i garantem spravedlnosti stojícím nad zákonem. Právě z tohoto uvažování zůstala nám dodnes v mnoha zákonících instituce milosti (dnes např. Prezidentské). Panovník se totiž mohl a nemusel spolehnout na zákon, který byl kodifikován k pomoci jemu svému, ani na jím delegované soudce, jeho rozhodnutí bylo definitivní a nezvratné.

Pozdní středověk delegoval tuto v podstatě neomezenou panovnickou pravomoc na jednotlivé vladaře feudálních dominií, jejichž soudy se daly svazovat nějakými vnějšími normami jen velmi neochotně. Tyto provinční soudy odpovědné vladaři dominia byly s postupujícím panovnickým absolutismem a centralizací státních útvarů omezovány ve svých pravomocech až, většinou v poběhu konce 17. nebo začátku 18. století, jim byla soudní pravomoc hrdelních pře odebrána ve prospěch ústřední soudní komory kontrolované opět samotným panovníkem.²⁰

Typický panovník dvorského absolutismu (Ludvík XIV., Ludvík XIV., Leopold I., Karel VI., atd.) ale osobně hrdelní pře ve většině případů nikdy nerozhodoval. Jednak by to fyzicky nestihl a druhak to byl právě úkol oněch dvorských soudů, které si absolutističtí panovníci

---

²⁰ Podrobněji o proměnách práva v tomto dějinném rozmezí a v kontextu českých zemích viz Francek, 1999, s.14-20, resp. 20-61.

vytvářeli. Tehdy také se objevuje i formulace soudního rozhodnutí jménem panovníka (jménem republiky, jménem revoluce, atd.). Soudy v období dvorského absolutismu nerozhodovaly ani zdaleka se znalostí věci. Vyšetřování či kriminalistické metody byly tehdy prakticky neznámou věcí. Na našem územním prvním výnosem, který do soudního řízení zaváděl vyšetřování a důkazy, byl až trestní řád Josefa I. V situaci, kdy tortura (mučení) byla v podstatě součástí trestu (pokud delikvent spáchal méně závažný čin, za který nebylo možné nebo vhodné udělit trest smrti, bylo prodělané mučení v postatě jediným trestem, který na něm mohl být vykonán) bylo jakékoli rozsáhlejší investigativní vyšetřování zbytečné. Za kardinální důkaz viny obžalovaného nebo podezřelého se považovalo až do poloviny 18. století přiznání.

Kvadratura kruhu takto vedeného procesu se pak stávala pastí pro ty, kteří se ve spárech justice ocitli, ať už z jakéhokoli důvodu. Neznamená to samozřejmě, že by tehdejší justice fungovala pouze na principu legalizovaného bezpráví a krutého mučení nevinných. K justičním omylům sice docházelo, ale jejich četnost nebyla tak vysoká jak bychom se mohli domnívat. Problematickostí takové praxe se vyjevila pouze v některých speciálních kauzách. Typickým bylo čarodějnictví. Protože představovalo nehajitelný zločin, nebylo možné, aby se obžalovaný hájil, nemohl-li se obhájit, byl nucen k přiznání, kruh se tak uzavřel. Výnos rozsudku byl prováděn opět jménem panovníka a ten měl možnost tento rozsudek vždy zvrátit, změnit, nebo anulovat. Také nutno přiznat, že tehdejší soudci nebyly zdaleka tak předpojatí jak se občas domníváme. S výjimkou záležitosti věrouky, hereze, nebo čarodějnictví bylo totiž nutno alespoň formálně viníkovi čin dokázat. Na rozdíl od současné praxe nebyl žalujícím stát a už vůbec ne panovník. Žalujícím byla konkrétní osoba nebo instituce (pro zjednodušení: pokud byl dopaden člověk za zabití, žalobcem byli pozůstalí, ti mu museli dokázat, že k činu došlo a soudu jasně předložit proč za pachatele považují právě dopadeného). V čistě kriminální sféře nebyly tresty a případná tortura nijak zvlášť neúměrné ke spáchanému činu. Zcela jinak tomu ale bylo v případě zločinu proti státu.

S nástupem osvícenství se charakter a výstup soudního řízení mění. Žalujícím postupně přestává být oběť nebo její zástupci, ale stává se jím stát. Za jednotlivé trestné činy je stanovena jednoznačná trestní sazba. Trest smrti je nadále udělován, často ještě více než v předchozím období, má však pevnější právní zakotvení. Protože je ale nadále rozsudek vynášen jménem panovníka a ten si i jako osvícenský absolutista udržuje právo mimořádného rozhodnutí (milosti) je i v takovémto právním řádu možné korigovat výskyt justičních omylů (pokud nejsou ve prospěch státu). S postupem 18. století mizí z trestních řádů většiny evropských států tortura a to dvěma cestami. Buď se jedná o zásah osvícenského panovníka (reformy Josefa II.) nebo nový stav vyplyne jaksí sám od sebe, bez vnějšího tlaku jsou postupně staré praktiky

opouštěny, takže v zákonech přetrvávají ale nikdo už jich nevyužívá (habsburské nizozemí v období josefínských reforem).²¹

Osvícenské postupy a praxe v průběhu soudního řízení i samotných exekucí (pokud k nim vůbec došlo) se aktivitou vládců nebo samovolným vývojem postupně prosadila ve většině zemí Evropy do konce 18. století. Tam, kde se osvícenské reformy prosadit nepodařilo, následovala vlna revolucí (Francie). Revoluční právo stejně jako právo francouzské republiky teoreticky dalo právo na řádný soudní proces a rozsudek podle platných norem a také na presumpci nevinu všem svým občanům. Nástup revolučního teroru v roce 1792 a všech dalších terorů učinil z těchto proklamací cár papíru. Novou podobu soudnímu řízení včetně hrdelních procesů zakotvuje až napoleonský *Codet civil* a to do podoby užívané až do poloviny 20. století. Princip nezávislé soudní moci, presumpce nevinu, investigativního vyšetřování činu, důkazního řízení (včetně dokázání viny nade vší pochybnost), stejně jako opatrnost a rozvaha při udílení absolutního trestu se pak prosazuje postupně během 19. století jako jeden ze základních pilířů společnosti, která nám dnes připadá vlastní, tedy právního státu.

3. 2. *Popravčí rituály, sociální archetypy, odpykání, odplata a odpuštění*

Exekuce, vykonání rozsudku, v extrému rozsudku smrti – tedy poprava, bylo vždy především velkým a pečlivě propracovaným rituálem. V době neexistence nebo pofidérnosti závazných zákonů bylo dodržení rituálu takřka jediným způsobem jak *ad hoc* legitimizovat samotný absolutní trest. Vzhledem k tomu, že neexistovaly právní, zákonné, justiční nástroje, jak rozeznat popravu od vraždy (a to až do počátku 18. stol) bylo oním dělítkem mezi vraždou a spravedlivou popravou v podstatě pouze přesné a pečlivé dodržování příslušných popravčích rituálů. Z období středověku přetrvávají v myslích všech zúčastněných výrazné archetypy lidí, činů, míst a procesů, které svým výskytem popravu *ad hoc* legitimizují (některé z nich přetrvávají dodnes). Především poslední večeře a poslední přání, tato instituce se formuje transformací výsad privilegovaných odsouzenců na přelomu 18. a 19. století.

Popravčí místo – musí splňovat velké množství náležitostí odlišných region od regionu. Postupně během zejména barokní epochy přibývají atributy jako kříž, svíce, kápe a kukly popravčího a jeho pomocníků, černě zahalené popravčí lešení, motlitby, proslovy, zpovědi apod.

---

²¹ Tinková, 2002, s. 40.

Institucionalizovat se musela i osoba popravčího – aby byla poprava popravou a ne vraždou, musí ji vykonávat pověřený, předem k tomu určený člověk, tedy popravce. Jeho úloha je nezbytná, pouze on je popravčím, nikoli vrahem.

Hmotné symboly a nástroje – je zajímavé jak doby, které měly jen malý smysl pro normy, dokázaly velmi podrobně normovat popravčí nástroje, symboly smrti a milosti, nebo detaily rozsudku.

Místo a čas provedení rozsudku – je takřka archetypální představou a po staletí bylo obecným územ, že smrt jedince není jeho soukromou záležitostí, naopak, smrt na sebe vždy v minulosti (až do druhé poloviny 20. století) brala víceméně veřejnou podobu. I pro přirozenou smrt bylo běžné, že probíhala v kruhu rodiny nebo ještě větším. Zájem o biologickou smrt kulminoval ve vrcholném středověku, pak postupně klesal.²² Je jenom logické pochopit fakt, že poprava jako vykonání rozsudku smrti musela být logicky také veřejnou věcí. Důvod odstrašující nebo důvod efektní hrály samozřejmě také významnou roli, nicméně jenom do doby, dokud bylo veřejné sdílení smrti (ale i narození, nemoci, práce, atd.) ve společnosti normou. V souvislosti s postupnou privatizací, skrýváním životních etap včetně smrti začíná být veřejná poprava vnímána jako něco zcela nepatřičného a značně výjimečného, tak jako se osobní, duševní a intimní život obyvatel viktorianské Anglie skrývá za těžké závěsy a neproniknutelné živůtky a spodničky, tak stejně je nutné odsouzence exekurovat za šera na nádvoří věznice, občas před zraky spoluvězňů, ale už ne před veřejností.

Zpočátku novověku má trest stále ještě bezprostřední náboj pomsty a odplaty. Zejména to platí pro trest absolutní. Ještě do konce 17. stol. udržují soudci v evropských zemích úzus, že poprava má svým průběhem, útrpností a efektností alespoň přibližně odpovídat zločinu, má být jakýmsi jeho vyrovnáním a zaplacením. Delikventi odsouzení za zabití v hádce nebo z nešikovnosti bývají věšeni rychle s rozhrěšením a jejich těla vydána příbuzným k řádnému pohřbu, neboť svůj čin odčinili utrpením na popravišti a vlastní smrtí (netrpěla-li oběť, nemusí příliš trpět ani pachatel). Až do 18. století je častý motiv veřejného verbálního odpuštění od oběti nebo jejich příbuzných, který může vést ke zmírnění i odpuštění trestu, nebo být podnětem k jeho exemplárnímu udělení, ale omilostnění. Až do prvního desetiletí 18. století existuje ve většině evropských zákoníků instituce přísahy (se zmatkem nebo bez), jako pozůstatek někdejších ordálií, nebo-li božích soudů a je mnohokrát prokázána snaha všech

---

²² Aries, 2000, s.13.

zúčastněných stran hrdelní pře vyhnout se, je-li to možné, absolutnímu trestu. Boží soudy probíhaly formou zkoušek či soubojů a *nebyly zárukou spravedlnosti*.²³

3. 3. *Veřejná poprava jako morální a náboženská událost*

Jak uvedeno výše, za neexistence univerzálních právních norem platných všeobecně a rovně (tedy pro všechny stejně) je dodržení příslušných rituálů při samotném aktu popravu jediným prostředkem jeho legitimizace. Tak tomu bylo po celý vrcholný středověk a novověk až do druhé poloviny 18. století, tedy do nástupu osvícenských idejí a praxe. Zároveň s tím měly výraznou odstrašující funkce: pohled na krvavé divadlo, nebo alespoň smrt v reálném čase, je varováním pro všechny ostatní, kteří by měli v úmyslu se srovnatelného činu dopustit. Tato funkce ovšem selhává v případě malé konsekventnosti a chabého výkonu justice. Ve chvíli, kdy je trest smrti udělován za zcela rozličné činy, ve chvíli, kdy není přihlížejícím jasný smysl a podstata činu, mívá se odstrašující divadlo účinkem. Často pak má veřejná poprava spíše úlohu prosté demonstrace síly, přičemž skutečný morální účinek je spíše záporný.

Vlastností, která odlišovala Evropany raného novověku od našich současníků, byla hluboká, krizemi sice procházející, ale přesto pevná zbožnost. Ve středověku byli lidé pohrouženi do své víry a jinak než skrze ni svět chápat ani nemohli. S nástupem novověku, s reformací, s několika papežskými schizmaty, s objevem nových světů a starých filosofů byla tato hluboká zbožnost, toto zakotvení ve víře, značně narušeno ale nezrušeno. Člověk 16. a 17. století je stále hluboce zbožný. Pouze křesťanská zbožnost mezitím diverzifikovala do více konfesí a věrouk, to ale roli náboženství a víry v soukolí trestu smrti, především jeho vykonávání, nijak neumenšilo, naopak spíše posílilo. Poprava, a v době renesance a baroka takřka výhradně veřejná poprava, je tedy stále ještě velkou náboženskou událostí a neobejde se ani bez příslušných náboženských symbolů (kříže, svíce, bible a misály v rukou odsouzených) přítomnost kněžích, osob duchovního stavu, kteří hrají v celém procesu vykonání trestu smrti nezastupitelnou úlohu, patří k těm archetypálním symbolům, které víc než cokoli jiného popravu legitimizují. Popravit odsouzeného bez možnosti zpovědi, rozhřešení a účasti duchovní osoby, je velkým zostřením trestu. Poprava bez účasti veřejnosti, bez příslušných rituálů, bez kněze a náboženských praktik je vraždou. Přinejmenším v chápání lidí v období renesance a baroka. Události velké francouzské revoluce z popravu definitivně vytlačuje náboženský obsah,

---

²³ Francek, 1999, s.28.

ale jako morální a nátlaková událost zůstává veřejná poprava významnou součástí života přelomu 18. a 19. století. Z důvodů uvedených výše se postupně hrdelní exekuce přesunují mimo veřejný sektor. Definitivně k tomu ale dochází v době kdy společnost má možnost prožívat jiné stejně hluboce působící morálně archetypální události a poptávka po krvavém divadle už zkrátka není. Je zajímavé, že euroamerická společnost, s přibližně tisíciletou tradicí svého zjeveného náboženství a 150-tiletou tradicí moderní konzumní bezbožnosti, veřejné popravy a často popravy vůbec odmítá jako divadlo neslučitelné s morálkou. Zatímco společnosti blízkého východu s o 600 let mladším náboženským paradigmatem, s pouhou 50-tiletou zkušeností s bezvěrstvím stále ještě považují veřejnou popravu za jev imanentní lidské morálce.

3.4. Symboly trestu smrti, popravčí, jejich povinnosti a postavení ve společnosti

Každá sofistikovanější společnost, přinucená řešit stejně sofistikované úkoly, pocítí potřebu čitelných, jednoduchých symbolů, které umožňují se ve složité problematice orientovat. Trest smrti, jakožto významný a důležitý článek právního povědomí společnosti, týkající se takřka každého jejího člena, samozřejmě svoji symboliku potřebuje možná víc, než co jiného. Obecně nejčastějším symbolem veškerých lidských činností jsou nástroje potřebné k jejich vykonávání. Protože tvar a vzhled nástrojů bývá buď obecným archetypem, nebo je striktně dán užitnou funkcí, umožňuje takováto symbolika jednoznačné určení a zařazení dané činnosti do kontextu lidské společnosti a je často i zdrojem různých slangových, argotických i trestněprávních výroků. Popravčími nástroji se v podstatě může stát cokoli. V době postředověké však už v Evropě vykrytalizovalo obecné povědomí o tom, co může a nemůže být legitimně použito jako popravčí nástroj a za jakých okolností. Předně to byly symboly nástrojů jako je kolo (lámání kolem), oprátka, smyčka nebo celá šibenice, meč nebo sekera.

Šibenice – k legitimnímu výkonu rozsudku smrti podle většiny právních řádů v období 16. – 18. století nebylo šibenice potřeba. Koneckonců pojem šibenice dodnes nemá jednoznačnou obsahovou náplň. Český jazyk tak označuje konstrukci určenou k popravě oběšením, ale také popravní místo často za městem, v areálu věznice apod. Jako popravní místo i jako nástroj měla šibenice mnoho podob. Při staroměstské exekuci v roce 1621 fungovaly dvě. V areálu popravčího lešení to byl pouhý horizontální kůl trčící z okna radnice, o kus dál na Staroměstském rynku pak klasická šibenice, protože třetí oběšený se na onen provizorní kůl už nevešel.

Popravčí meč a sekera – popravčí meč je spíše mladším symbolem užívaným jen

v krátkém období 17. století a k novému životu vzkříšeným romantickými spisovateli 19. století. Naproti tomu sekera bývala jako symbol popravky již od raného středověku a tato symbolika jí vydržela až do třicetileté války.

Popravčí kolo – přenesení významu tohoto symbolu do sféry popravních záležitostí souvisí s četným používáním zostřeného trestu smrti lámání kolem v 16. a v 17. století. Tento symbol se často objevuje i na samotných popravčích nástrojích, např. na mečích a sekerách.²⁴

Symboly spíše verbálního než faktického významu se v 19. a v 20. století stávají pojmy šátku uvázaného přes oči v případě popravky zastřelením, anebo již okřídlený pojem elektrického křesla. S postupným rušením trestu smrti, případně jeho omezením na justiční vraždy, válečné konflikty apod. se na konci 19. století vnější obrazová symbolika trestu smrti postupně vytrácí.

Již mnohokrát zde bylo zdůrazněno, jak výraznou úlohu v záležitostech absolutního trestu hraje postava vlastního vykonavatele ortelu, popravčího. Ustavení popravčího, jakožto řemeslného zbabovatele životů pravomocně odsouzených, si vynutil už starověk. Středověká náboženská morálka s tendencí dodržovat boží přikázání pak pocítila potřebu profesionálního popravčího ještě naléhavěji. Přestože zbavení odsouzence života podle práva nebylo považováno za zabití *sensu stricto*, důraz na doslovné dodržování přikázání „nezabiješ“ vedl k tomu, že legálně se touto činností ve společnosti mohl zabývat pouze jeden určený člověk, který svoji profesí byl jako jediný z porušení přikázání vyviněn. S postupujícím zesložitováním poprav jako takových v raném novověku, s jejich změnou v pompézní barokní divadlo 17. stol., s postupným zvyšováním nároků na přesnost a kvalitu odvedené práce a rozšiřováním povinnosti popravčího, se stává toto řemeslo sofistikovaným oborem lidské činnosti, vyžadujícím dokonale připravené specialisty. Z hlediska občanskoprávního byl v 16. a 17. a na začátku 18. století popravčí v podstatě živnostník. Práci vykonával na základě smlouvy a licence a poté jednotlivých smluv, odpovídajících zhruba naší smlouvě o díle. Zadavateli, kterým bylo nejčastěji město, vrchnost, stát nebo osoba panovníka, předkládal k proplacení účty nákladů a práce své i svých pomocníků, které z těchto prostředků platil. Optimální popravčí z dob poloviny 17. století musel být fyzicky zdatný, ovládat zacházení s popravními nástroji, musel mít základní znalosti lidské anatomie (a dlouho dobu byl také jediným, kdo si takové znalosti směl legálně v praxi také osvojit), musel být dobrým manažerem, a zároveň osobou značně psychicky odolnou. Oproti běžným představám svou práci vykonával většinou

---

²⁴ Petráň, 1997, s.565.

ve standardním občanském šatu. Rudé a černé kápě, rudé šaty a pláště byly spíše atributy jeho pacholků, neboť právě ti museli zůstat nepoznání davem, protože na rozdíl od Mistra popravčího měli ambice vykonávat i jiné činnosti. Mnozí mistři popravci si v době nedostatku práce přivydělávali jako ranhojiči, léčitele, nebo v horším případě jako pohodní. Zde se praxe a sociální finanční status popravčích dosti lišila podle regionu. Častým jevem bylo dědění popravčího řemesla z otce na syna, stejně jako sociální izolovanost popravčího a jeho rodiny.²⁵ Toto dědění katovského řemesla přetrvalo jako jeden z mála atributů až do 19. století²⁶

Přestože bylo dlouho popravčí řemeslo samostatnou živností, bylo zvykem pořádat na uvolněné pozice poměrně sofistikované konkurzy. Popravčí řemeslo v bohatém městě nebo na královském dvoře mohlo být docela výnosným zaměstnáním. Kromě vedení, provádění a vyúčtování veřejných i neveřejných poprav, měli Mistři popravčí za povinnost často poskytovat lékařské a ranhojičské služby zaměstnavateli, přikládat pijavice, často pracovali jako lazebníci a i řemeslo pohodného mohli mít ve smlouvě. Za takovéto činnosti byli většinou placeni pevným platem. Samozřejmě popravčí nesměl sám porušit zákon, natožpak nelegálně provozovat své řemeslo. Různý prodej suvenýrů jako byli části provazu, svršky oběšence a jiné morbidnosti se většinou toleroval. Naproti tomu nezručnost a nešikovnost tolerovaná nebyla a vedla nejednou k výhrůzkám nebo i lynčování nešikovného popravce (viz výše). Tak jako vše ostatní v tehdejší společnosti byla i komunita popravčích sociálně rozvrstvena. „*V německu činěn byl rozdíl mezi katem (Henker) a popravním mistrem (Scharfrichter, Nachrichter). Mistr ostrého meče stínal, kat, jenž stál obvykle ve službách popravního mistra, vykonával ty způsoby trestu smrti, které pokládány za nečestné byly, jako např. věšení, lámání v kole, čtrvcení, pálení a mučení. Rozdíl ten znalo jen právo. V očích lidu byl popravní mistr právě tak jako kat osobou nečestnou a hodnou opovrženť.*“²⁷

3.5. Proces transformace praktik ve vykonávání rozsudku smrti v historii

3.6.9. Absolutní trest na přelomu gotiky a renesance

Praxe ve vykonávání rozsudku smrti v pozdním středověku zcela závisela na tehdejších

---

²⁵ Kat a jeho rodina patřili k marginálním vrstvám obyvatelstva. Žil často stranou města a jakýkoli kontakt s ním byl považován za dehonestující. Jeho léčitelské služby tak lidé často vyhledávaly jen pod roušku noci. Více viz Dühlmen, 2003.

²⁶ Známa a v literatuře dobře zdokumentovaná je rodina Zelingrů, spřízněná i s rodem nejznámějšího českého kata – Jana Mydláře (Francek, 2007, s. 61-67)

²⁷ Hrdelní právo [on-line]. *Katové a jejich pacholci*. [cit. 2010-11-12]. URL: <http://hrdelnipravo.webnode.cz/katove-a-jejich-pacholci/>

způsobu myšlení a vztahování se ke světu. Trest byl chápán spíše jako odplata, zbavení se viníka a tím pádem i jeho činu na tomto světě. Míval různé podoby a typické krajové formy (izolace jednotlivých komunit byla pro pozdní středověk typická, i když ne tolik jako pro raný a rozvinutý středověk). Tresti smrti je jen zřídka vykonáván na příslušnících aristokracie a pokud ano, tak zalděním, zapomenutím někde v hladomorně či opuštěné věži. Výjimkou jsou dopadení urození lapkové, opovědníci a loupeživí rytíři, kteří jsou veřejně popravováni na popravištích významných měst, a jejichž exekuce se stávají vzory pro pozdější obřadní popravní divadla. Provažuje zde zejména stětí mečem nebo sekerou, vzácnější je oběšení nebo zavěšení na hák. S nastupující reformací a četnými hnutími heretiků vzrůstá počet a nápadnost poprav upálením zaživa, typicky v Itálii, Francii a německých zemích. Renesanční rozmach kultury a vědeckého poznání nemá na praxi v provádění hrdelních rozsudků žádný vliv.

Popravy jsou veřejné, nikoliv však zbytečně spektakulární. Popravní místa se nacházejí za hradbami měst, často s trvale umístěnými šibenicemi, špalky atd. Často na společném místě s mrchovištěm. Popravčí je přítomen i v menších komunitách (např. při panském hradu), často je to spíše venkovský kat a pohodný než mistr popravní.

3.6.10. Humanismus a jeho vliv na trest smrti

Jak bylo zmíněno výše, humanistické ideály se příliš neodrazily v popravní praxi. Naopak, antické informační prameny a fascinace novými možnostmi lidského ducha vedla spíše k větší rafinovanosti a často krutosti popravního procesu. S důrazem na člověka, jeho poznání a jeho svět už nebylo možno trest smrti chápat jako odeslání delikventa k Boží spravedlnosti, ale jako drsnou, ale podle tehdejších měřítek spravedlivou, odplatu pachateli ještě na této zemi. Požívačný renesanční člověk si totiž nemohl být nikdy jist jak bude on sám přijat před Boží soudnou stolicí a nehodlal nechat ani potrestání těžkých viníků ve svém okolí pomalé a do budoucna odložené boží spravedlnosti. Epocha humanismu je tak paradoxně dobou kdy v Evropě začíná být trest smrti spíše sadistickou pomstou. Navíc je nutno konstatovat, že v roli odsouzených konci často především přední humanisté (například Giordano Bruno v Itálii).

3.6.11. Role trestu smrti v náboženských válkách

Náboženské rozpolcení Evropy v 16. století vytvořilo na obou stranách bojové linie

prostředí stvořené k velmi hojné aplikaci absolutního trestu. Vzhledem k tomu, že jinověrce se jen málokdy podařilo přimět ke konverzi a často to ani nešlo, neboť běžný člověk často ani nechápal v čem rozdíl mezi jednotlivými konfesemi spočívají. Jedinou zaručenou cestou, jak pomoci šíření svaté víry, bylo fyzicky zlikvidovat protivníka. Obecným územ raného novověku bylo konstatování, že heretici, bezvěrci, kacíři a jim podobní mají být vydáni plamenům. Četné hranice tak hoří v katolickém i protestantském táboře. Svě politické protivníky s nadšením upaluje Luther i Kalvín.²⁸ Ani katolíci nezůstávají pozadu, zejména v Itálii a španělském Nizozemí. Časté zneužívání trestu smrti ve v podstatě politickém boji ani jedné straně ale úspěch nepřináší. Také boj Habsburků s Tureckou expanzí na jihovýchodě Evropy se záhy změnil v tažení proti protestantům s četnými rozsudky smrti. Naproti tomu za náboženských válek ve Francii převažuje metoda politické vraždy nad soudními a popravními procesy. Nejefektivnějším divadlem se tak stává proces s vrahem Jindřicha IV., katolickým fanatikem Ravailacem, který byl pálen sírou, bylo na něj lito roztavené olovo, vroucí olej, smůla, pryskyřice, byl trhán kleštěmi, a nakonec roztrhán koňmi.

3.6.12. *Vliv turecké expanze*

Pravidelné, byť nevídané kontakty a konflikty s Osmanskou říší na jihovýchodě Evropy vedly také expanzi trestu smrti na rafinovanější, orientální způsob. Již od prvního úderu Turků v roce 1525 (s tragickou tečkou u Moháče) děsí křesťany stovky nabodnutých hlav nesených v čele vojsk (Habsburkové po 21. 6 1621 jejich příklad na staré mostecké věži rádi napodobí²⁹), Turci s nadšením provozují popravu nabodáváním na kůl, kterou ale sami nevynalezli, převzali ji od středoasijských kočovníků. A jejich nedobrovolní sousedé v Polsku, Uhrách a Rusku jejich příklad záhy úspěšně napodobí. Také praktiky stažení z kůže, rozdrásání a poprava rozřezáním, které mezitím v Evropě takřka vymizeli, přivádějí opět na scénu. Ve skutečnosti nejsou Osmanské hordy o mnoho krutější než jejich křesťanští protivníci. Ostentativní předvádění mučených mrtvol je spíše než nějakou Osmanskou tradicí zbraní psychologické války. Navíc k nejzavilejším propagátorům obzvláště krutých způsobů smrti patří poturčení křesťané, obyvatelé jihovýchodní Evropy. A jsou to právě samozvaní soudci německé selské války, kteří rádi využijí této turecké inspirace.

---

²⁸ Monestier, 2001, s.122.

²⁹ Petráň, 1971, s. 25.

3.6.13. *Barokní vizualita a smysl pro efekt*

Lidé v období po třicetileté válce chápali společnost tak trochu jako jedno velké divadlo, v němž mají všichni svoji určenou nezastupitelnou roli, určenou Bohem, a jejím prostřednictvím také vnímali své místo ve vesmíru a společnosti. Jisté ritualizaci, obřadnosti a senzualitě byly podřízeny takřka všechny lidské činnosti v tomto období: bohoslužby, architektura, slovesné umění, hudba, móda, společenské, hospodářské i pracovní vztahy. Vizualní spiritualita, tak typická pro barokní společnost, nemohla tedy minout ani jeho chmurnou stránku – popravčí lešení. Barokní poprava se stává představením pro veřejnost ovšem nikoli bez humánního a náboženského podtextu. Je divadelním kusem propracovaným do nejmenších podrobností, kdy je často přesně určeno kde má stát kříž, svíce, zpovědník, ten či ten katův pacholek, mistr popravčí sám, kdy je určeno jaké rozměry má mít kolo, jimž je odsouzený lámán, a kdy se soudcové zabývají přemýšlením, jaká dosud neobvyklá, rafinovaná a především efektní muka, musí odsouzenec v rámci své smrti zakusit. Odstrašující efekt veřejných poprav (a jiné popravy nejsou v baroku v podstatě myslitelné) je tak záhy rozestřen prostou hrůzou a narůstajícím odporem. V první půli 18. století se pak dokonalá a pečlivá režie barokní popravy mění v pouhé sadistické divadlo a v mnohé případech má výchovný účinek spíše kontraproduktivní.³⁰

3.6.14. *Na prahu velkých změn společnosti*

Osvícenské myšlenkové proudy poloviny 18. století se dotkly i trestu smrti. Postupně v nich velcí autoři své doby (Montesquieu, Beccarius, Voltaire, Rousseau, Helvétius) formulují systém ucelených názorů na absolutní trest shrnutelný při zjednodušení do následujících bodů:

- Trest smrti není nutné rušit, je ochranou a obrannou společností proti delikventovi a recidivě jeho činu, měl by být však ze zákona uplatňován jen tam, kde je to opravdu nezbytné a není možné dosáhnout nápravy.
- Velký počet poprav je projevem slabosti státu neschopného nastolit podmínky přinichž by častému delikventnímu chování nedocházelo.
- Žádný trest, ani trest smrti, nesmí být krutý, nelidský, degradující.
- Účinnou brzdou zločinů není nechutné divadlo veřejných poprav, nýdř utrpení člověka zbaveného svobody.

---

³⁰ Například výše zmíněná poprava královraha Dmiense.

- Mučení a jiné násilné vynucování přiznání či čehokoliv je absolutně nepřípustné a samo je zločinem.
- V souladu s mravy humánního věku je nezbytné posoudit je-li nutno zabít když je možno potrestat jinak.³¹

V praxi tyto myšlenky uváděli do života zejména osvícensky absolutističtí panovníci střední Evropy – Josef II. V habsburském soustátí, Filip II v Prusku, Leopold I. v Toskánsku a další. Četnost poprav se v období osvícenosti nijak zvlášť nezmenšila, mění se ale z barokního divadla na poloúřední, polovojenský akt. Poprava zůstává stále veřejnou záležitostí, nyní však už nikoliv pro odstrašení publika ale jako důkaz, že s odsouzeným bylo zacházeno humánně a podle zákona.

3.6.15. *Francouzská revoluce*

Revoluční heslo „rovnost, svoboda, bratrství“, vyvěšené na zkrvavené prapory po dobytí Bastily, aplikovala revoluce záhy i na trest smrti. Rovnost před smrtí demonstruje gilotina pro všechny: pro muže, pro ženy, aristokraty, chudáky, revolucionáře, pro kohokoliv. Smrt setnutím hlavy je považována za dostatečně humánní a rychlou, a její velký propagátor, Joseph-Ignace Guillotin o ní prohlásil: „*Pánové, můj stroj vás připraví o hlavu, než byste mrkli okem, a ani to nepocítíte... Mechanismus udeří jako blesk, hlava odletí, krev vystříkne a je po člověku!*“³² Stroj na popravy umožňuje likvidaci politických protivníků v masovém měřítku, revoluční svoboda znamená v ústech zběsilých, že se nikdo nebude za prohřešky namáhat vězením. Za ty malé není třeba trestat, za těžké přečiny čeká všechny demokraticky gilotina. Tváří v tvář poloautomatické sekyře jsou si pak bratry všichni, napudrovaní aristokraté uléhají pod sekeru s úsměvem, bojovní jakobíni s písni. Celkový počet gilotinovaných obětí revoluce se odhaduje na 40 000, k čemuž je třeba připočítat další tisíce zastřelených.³³ Právě s odezníváním francouzské revoluce a s nástupem militaristického napoleonského období přichází ke slovu poprava zastřelením, která má často formu justiční vraždy nebo politického monster procesu, byť korektně a *zákonně vedeného*. Také atentáčníci na panovníky jsou nyní většinou střílení. Stejně jako poražení napoleonští generálové, kteří se zvedli k rebelii po císařově pádu.

---

³¹ Tinková, 2000.

³² Monestier, 2001, s. 251.

³³ Tamtéž, s. 249.

3. 6: 9. *Humanizace trestu smrti*

Po dobu trvání takřka celého dlouhého 19. století (s výjimkou válečných epizod) převládá ve většině Evropy umírněnost ve vynášení hrdelních rozsudků. Neplatí to samozřejmě pro revolucionáře a „spodinu“ (včetně často malých dětí kde humanistický útlocit dosud nemá místo)³⁴. Francie se drží osvědčené gilotiny, zbytek starého kontinentu dává přednost smrti provazem. Vojenské delikventy a revolucionáře čeká často kulka. Počet provedených rozsudků smrti v Evropě se na konci 19. století rok od roku snižuje, trest smrti nabývá charakteru výjimečného trestu. Veřejné popravy od 60. let 19. stol. mizí, popravy probíhají většinou v areálech věznic a diváky bývají nejčastěji vězňové a strážníci. S nástupem 20. století se veřejné popravy stávají spíše vzácností. Abolicionistické hnutí a obecná nechuť k trestu smrti vede mnohé státy k jeho zrušení a nevykonávání. Stále ještě ale zůstává součástí většiny trestně právních systémů.

---

³⁴ V roce 1793 dokonce skončilo pod gilotinou třináctileté dítě! (Monestier, 2001, s. 266.)

4. Sociální status delikventa a jeho vliv na vynesení hrdelního rozsudku, výkon a smysl absolutního trestu

1. Trest smrti a stavovská příslušnost

Novověká společnost 16. až 19. století byla bez diskuze společností nerovnosti. Ve svých počátcích v raném novověku až do poloviny 19. století to byla nerovnost právní i sociální. Od druhé poloviny 19. století převládá už nerovnost sociální a aspekty právní nerovnosti ustupují do pozadí. Je třeba předeslat, že po většinu mnou zkoumaného období, tedy až do poloviny 18. století, nepřišlo většině obyvatel tehdejší Evropy na mysl, že by to snad bylo špatně. Všeobecná a do očí bijící nerovnost lidí včetně nerovnosti před zákonem, byla až do věku osvícenství vcelku chápána a respektována.

Naopak první významnější pokusy o nastolení rovnosti lidí jakožto obecně prospěšného cíle společnosti byly drtivou většinou stávající společnosti chápány jako nesmyslné novotářství a do konce ohrožení dosavadních jistot a svobod.

Středověké myšlení neznalo pojem svoboda ani pojem rovnost. Každý člověk byl apriorně zařazen do svého stavu, který jej determinoval v chování, v jednání, v právech a povinnostech. Stav duchovní, stav vojenský – šlechtický a stav selský – pracující měly své vlastní zákony, své vlastní soudy, své vlastní systémy trestů a hodnocení toho, co je chvályhodné, přípustné, trestné a zločinné.

Stav poddanský-selský, navíc (dle tehdejšího chápání) delegoval soudní pravomoc uvnitř svého stavu vojenskému-rytířskému a v podstatě na věky se jí vzdal. Existovala vždy teoretická možnost změny stavu poddanského na některý ze dvou vládnoucích, touto změnou jedinec změnil i jurisdikci. Rozdělení na stavy společnost respektovala i v novověku přičemž vykrytalizovaly následujícím způsobem:

šlechta – sociálně se jednalo o velmi nehomogenní stav, právně ale urození požívali stejných výhod bez ohledu na svou sociální situaci. Do osvícenských reforem a velké francouzské revoluce si šlechta udržela vlastní vnitřní soudnictví, kam mohl z vnějšku zasahovat pouze panovník, tj. od 17. století absolutistický stát.³⁵

duchovenstvo – stav duchovní požíval stejných privilegií jako stav šlechtický. I zde existoval systém vnitřního soudnictví a vnitřní trestně-právní praxe (duchovní směl být souzen

---

³⁵ V českém kontextu fungování zemského práva a roli různých soudních orgánů popisuje Jindřich Francek (1999).

pouze duchovním). A tato praxe trvala také v postatě až do osvícenství.

stav městský – trestně právní autonomie měst byla značně závislá na místních poměrech. Na tom, zda se jednalo o města poddanská, královská nebo církevní anebo města svobodná (např. v rámci římské říše). Trestní právo zde bylo vykonáváno prostřednictvím správců, tedy rychtářů a hejtmanů, a prostřednictvím tribunálů městských rad, což byly orgány samosprávné. Často mezi nimi z tohoto důvodu docházelo ke třenicím a neshodám. Obecně hlavním soudcem, jehož jménem byl rozsudek vynášen, byl lenní pán poddanského města nebo panovník v případě města královského, který v udělených privilegiích garantoval městu mimojiné i kodifikované, doržované trestní právo.³⁶

poddaní na vesnici – z hlediska trestního práva byli závislí na soudu bezprostřední vrchnosti. Soudní samosprávu většinou neměli. Sami nebyli oprávněni ani vykonat rozsudek, ani provést soud a ani předkládat důkazy. Soudci se rekrutovali především z řad panských úředníků s velmi omezeným právním vědomím. V průběhu 18. století přebírá soudní agendu ve věcech trestně-právních, především hrdelních, stát.³⁷

Pro všechny trestně právní soudy a rozsudky platilo, že šlechtic a duchovní a často ani měšťan, nemohl být pravomocně odsouzen soudcem z nižšího stavu. V době nástupu absolutistického státu začíná ale převládat praxe soudních řízení vedených státem proti všem třem privilegovaným stavům a nakonec v době nástupu osvícenství je soudnictví pro všechny obyvatele státu zcela v jeho rukou. Z hlediska vykonávání rozsudků a především z hlediska absolutního trestu znamená tento posun následující: nástupem absolutistického státu roste počet poprav vykonaných na privilegovaných osobách. Zatímco šlechtické soudy mezi sebou neměly valného zájmu na častém udílení trestu smrti, panovník absolutní trest s chutí používá jako odstrašující prostředek k utužení poslušnosti jinak příliš neposlušných stavů. Stavovské povstání, česká válka a staroměstská exekuce jsou toho důkazem. Na trest smrti vykonávaný na poddaných, pokud se týká jeho četnosti a způsobu provedení, nemá tato změna zpočátku nijak velký vliv.

Jak již bylo uvedeno výše, ne všechny formy poprav byly považovány za stejně čestné nebo naopak dehonestující. Logicky z toho vyplývá, že nyní častěji exekuovali příslušníci privilegovaných, tedy zejména šlechtických stavů (v českých zemích do třicetileté války se šlechtický stav rozpadal na dva, na panský a rytířský) považují za své výsadní právo být, když

---

³⁶ Kreuz, Petr. K charakteristice procesního pojednávání trestních případů v českých městech v době pobělohorské. S. 63-100. In: *Hrdelní soudnictví českých zemí*.

³⁷ Podrobná svědectví o dílčích případech na vesnicích skvěle reprodukuje Pavel Čechura (2008).

už exekuce, tedy co nejčestnější a nejpompéznější formou. V podmínkách střední Evropy se takovým výsadním trestem smrti stalo stětí mečem. Také drtivá většina poprav osob urozeného stavu ve střední Evropě v 16. a 17. století proběhla tímto způsobem. V 18. století bylo popraveno jen málo šlechticů. Také přístup popravčího k odsouzenému měl a do poloviny 18. století musel respektovat jeho stavovskou příslušnost. Šlechtic nesměl být mučen (nešlo-li o trestný čin proti králi), požíval výhody samovazby nebo domácího vězení. Také hrdelní rozsudky proti urozeným byly vynášeny jen s krajní opatrností a většinou na přímý nátlak panovníka nebo konkurenční aristokracie. Jak moc si aristokratičtí odsouzení zakládali na stavovské hrdosti i ve chvílích smrti na popravišti nám ukazuje např. historika ze staroměstské exekuce v roce 1621, kdy předem stanovené pořadí poprav sedmadvaceti českých pánů, rytířů a měšťanů respektuje jejich společenský status, urozenost a věk. Jen tak se může stát že si odsouzený Bohuslav z Michalovi stěžuje na to, že má být k popravě veden až po Bedřichu z Bílé, přestože se cítí být svojí urozeností výše. „ Proč má z Bílé na smrt přede mnou jít? Poněvadž jsem já v tomto životě před ním chodíval?“³⁸

Na rozdíl od privilegovaných vrstev obyčejným poddaným nezbývalo než se podvolit vůli vrchnostenských soudů a přijmout takový způsob poprav, jaký jim byl určen. Rovnostářské osvícenství zavádí poprvé úzus jednotného trestu za stejný čin pro všechny. Ve Francii je to setnutí gilotinou, v Británii oběšení, v Rakousku také, v ozbrojených silách většiny států zastřelení. Na stavovskou výlučnost ozbrojených sil je nutno také upozornit. Vojáci se vždy považovali svým společenským statusem za kastu blízkou šlechtě a tomu také vždy odpovídali příslušné popravčí rituály. Dodnes žije úsloví o čestné smrti prachem a olovem. Vojenské řemeslo také prolamuje jeden z obecných popravních zvyků a to, že poprava se nemá podobat náhodné smrti při výkonu povolání. Trest smrti zastřelením se totiž velmi nápadně podobá konci, který může vojáka zastihnout i při běžném plnění jeho povinností.

Tato stavovská uzavřenost vojenského hrdelního práva tak vede někdy až k absurdním důsledkům, kdy to, co se nepovede nepříteli na válečném poli, dokončí vlastní popravčí četa.

4. 2. Trest smrti a pohlaví

V dnešní době je jistou módou sledovat mnohá historická témata genderovým pohledem. V případě absolutního trestu a jeho forem v období 16. až 19. století nepřinese tento pohled příliš mnoho překvapivých závěrů.

---

³⁸ Petráň, 1971, s. 16.

Středověk neznal a neuvažoval pojmy jako je rovnost, tudíž logicky takto neuvažoval ani o rovnosti mezi pohlavími. Tak jako se lidé ve středověku rodili nerovni svým stavem, tak se rodili nerovni i pohlavím. Pohled středověkého muže na ženu kolísal od rytířského obdivu a oddanosti k povznesené shovívavosti pána tvorstva, dědice Adamova, od snahy protektorsky chránit a chápat po odsudek ženy jako nástroje ďáblova a jako zdroje nemístného pokušení. Pohlédneme-li na dějiny genderových vztahů optikou hrdelního trestu, zjistíme, že situace se s nástupem novověku, renesance, puritánské reformace, a sérií pustošivých válek spíše zhoršila.

Na počátku novověku označili jak představitelé církve, tak svěští soudci ženu za nebezpečného Satanova pomocníka, přestože umění, literatura, dvorská kultura i protestantská teologie postavení ženy zlepšily. Postoj mužů vůči „druhému pohlaví“ byl vždy rozporuplný, kolísal mezi přitažlivostí a odporem, okouzlením a záští. Obdiv k ženám vyvažoval po dlouhou dobu v myslech mužů strach, který v nich druhé pohlaví vzbuzovalo, zvláště v patriarchálně uspořádaných společnostech.³⁹

Je jasné, že vždy existovaly fyzické důvody, proč byla již od starověku popravni praxe v případech obou pohlaví odlišná. Zvyk, že není přípustné popraviti těhotnou ženu je prastarý a jeho legislativní vyjádření je vcelku logické. Jednotlivé právní řády se tehdy i dnes liší pouze tím, jak dlouhý má takový odklad být (jeden měsíc až navždy).

Například zahrabávání za zaživa se udrželo až do 17. století jako trest určený převážně ženám. Také utopení se časem profilovalo jako trest pro ženy, často se též sahalo k rychlejšími metodám popravny. Ne snad ze soucitu, ale proto, že hrozilo, že odsouzená ztratí vědomí již na začátku popravni události a vše ostatní pak bude jaksi zbytečné. Menší počet popravených žen na přelomu středověku a novověku není dán ani tak větší shovívavostí soudců jako tím, že většina hrdelních zločinů byla v té době spíše mužskou doménou.

Odlišnost trestních praktik vůči ženám, jež byla v mnoha ohledech zakotvena ve výše zmíněných předsudcích a na kvazivědění založených postojích a názorech se projevovala v rámci celé škály procesu výkonu práva. Pro ženy existovaly specifické delikty, jakými byli potraty⁴⁰, vražda dítěte, nepovinná prostituce či obživa vlastním tělem⁴¹ spojená s krádeží, ženy

---

³⁹ Delumeau, Jean, 1999, s. 142.

⁴⁰ V dobové terminologii tzv. *infanticidium*, neboli „zahubení neřádně nabytého plodu“. Bylo motivované obavou, že dítě nebude možné uživit, nebo že by nemanželský potomek způsobil ztrátu cti. Často mu předcházelo smilstvo nebo cizoložství, což vyjevuje úzkou souvislost s mravnostními trestnými činy. *Infanticidium* se rozuměl jak potrat, tak i vražda novorozeněte.

převyšovaly v počtu odsouzených muže i v činnostech jakými bylo kuplířství a někde i smilstvu.⁴² Zcela zřetelně přísnější měřítko kladená na ženy zejména v otázkách mravnostních deliktů spojených se sexualitou, jsou patrná po celé námi sledované údobí a určité navyklé stereotypy v přístupech k ženám můžeme sledovat ještě i v obdobích, kdy se v rámci trestního práva proměnil postoj k trestání mravnostních deliktů.⁴³ V otázkách manželské věrnosti i smilstva jsou ženy posuzovány mnohem přísněji, a s tresty odcházejí často i v případech, při kterých by je pozdější doba shledala mnohem spíše jako oběti. V celé tehdejší Evropě je však provdaná žena „pod vládou svého manžela“, přinejmenším po „naplnění manželského svazku; je mu povinována úctou a poslušností, povinnost soužití na ni dopadá větším dílem než na manžela.“⁴⁴

Vezmeme-li v potaz škálu udělených milostí, zaznamenáme, že vedle sociálního statusu a spáchaného provinění, mělo na udílení milostí zásadní vliv i pohlaví odsouzeného, neboť mezi omilostněnými nalézáme mnohem spíše ženy než muže. Jako osoby potřebující ochranu dosáhly totiž mnohem spíše shovívavosti.⁴⁵ Taktéž při vynášení rozsudku se vedle stáří a psychického stavu provinilce přihlíželo i ke skutečnosti, zda se jednalo o těhotnou ženu.⁴⁶

Podle názoru na to, jaký trest si zaslouží provinilá žena, se renesanční znalci zákona z hlediska většího či menšího strachu z opačného pohlaví dělili na dvě skupiny. Jedna volila pohrdavou shovívavost, druhá naopak nenachází pro provinilou ženu žádné polehčující okolnosti. Realita však často alespoň částečně měnila strohou teorii a rovněž soudní praxe se mezi 14.-17. stoletím nevyvíjela vždy jednoznačně v neprospěch žen a například trestní manželské právo obsažené ve středověkém zvykovém právu bylo na ústupu, přestože právní způsobilost ženy nadále ani zdaleka nedosahuje způsobilosti muže.

Stejně tak specifická byla i podoba a výkon trestů, když se za „typicky ženský“ trest považovalo zahrabání zaživa a rovněž utopení bylo u žen častější. Vedle toho lze na základě dochovaných záznamů rovněž říci, že s výjimkou určitých přečinů byly ženy souzeny, trestány

---

⁴¹ Francek, 2000, s. 124 – 130.

⁴² Van Dülmen, 2001, s. 198.

⁴³ V případě mravnostních deliktů sahaly soudy ke kapitálním trestům většinou teprve v případě opakovaného deliktu či při jeho kombinaci s jinými zločiny. Francek, 2000, s. 95.

⁴⁴ Delumeau, Jean, 1999, s.174. K tomu také Francek, Francek, 2000, s.58 – 62.

⁴⁵ Van Dülmen, 2001“, s. 50.

⁴⁶ Tamtéž, s. 45.

a popravovány v nepoměrně nižším počtu než tomu bylo u mužů⁴⁷ – v neposlední řadě jistě proto, že se nepodílely na násilných trestných činech, jakými byly loupeže a vraždy související s činností loupeživých band.

Do značné míry šlo především o ženy u trestů, jimiž se společnost očišťovala od zločinů, jež narušovaly náboženský a mravní řád takovým způsobem, že bylo třeba obávat se neblahých následků pro společnost, pokud by nebyly náležitě odpykány.⁴⁸ Patrné odlišnosti mezi pohlavími se týkaly i forem a způsobů trestů. Co bylo u zneuctvujících a tělesných trestů⁴⁹ patrné v náznaku, vyplynulo u trestů smrti zřetelněji. Oběšení, lámání kolem a rozčtvrcení byly typické tresty pro muže, zatímco ženy byly většinou popravovány utopením, upálením anebo zahrabáním zaživa, často s probodnutím kulem. Výjimky však nebyly vyloučeny a mnohé „ženské“ tresty jsou doloženy i u mužů. Na obě pohlaví se ve stejné míře jako jediný vztahoval trest mečem.⁵⁰

Tyto trestní praktiky nevycházely jen z různých forem deliktů, tedy specificky mužských a ženských – ženy byly obžalovány především z čarodějnictví a vraždy dítěte, tedy jako osoby, které porušily morální nebo církevní řád, zatímco jako úkladné vrahy a zrádce nacházíme převážně muže -, ale i z jiného trestněprávního přístupu k mužům a ženám a z odlišností v zacházení s nimi. Jak poznamenává Richard Van Dülmen, otázkou není, proč byli muži topeni méně často než ženy, ale spíše proč ženy nebyly věšeny a lámány kolem.⁵¹

Dobové názory na ženy však nabývaly rozličných podob. Na mnoha pramenech lze vysledovat, že se ženská zvrácenost zvyšovala úměrně tomu, jak sestupujeme po společenském žebříčku, či se stářím ženy – s představou neřesti je často spojena stará ošklivá žena, která je významnou spojenkyní Satana. Dle dobové letory, že krása se rovná dobru stejně tak platilo, že tělesná sešlost znamená špatnost.⁵² Epoque, jež se tolik obávala posledního soudu, ďábla a jeho pomahačů, dala nový rozměr strachu z „druhého pohlaví“. Tento fenomén je jasně patrný při asi největším a nejběsílejším honu na ženy v období novověku, jímž se staly procesy

---

⁴⁷ Van Dülmen přináší celou řadu přehledů pro dané období na základě výzkumů archivů ve Frankfurtu, Norimberku a Würzburgu, z nichž je tato skutečnost jasně patrná. Van Dülmen, 2001, s. 171-177.

⁴⁸ Tamtéž, s. 115.

⁴⁹ Pro ženy byla typická kombinace obojek/metla a více než muže je postihovalo rovněž urážení uší, především za drobné krádeže a mravnostní delikty. Tamtéž, 2001, s. 72.

⁵⁰ Tamtéž, 2001, s. 106. V celku však lze současně konstatovat, že hrdelní ortely byly vykonávány v několikanásobně vyšším počtu na příslušnících silnějšího pohlaví.

⁵¹ Pokud se tak stalo, zapisovatel neopomněl výslovně zdůraznit neobvyklost takového případu.

⁵² Delumeau, 1999, s. 189.

s čarodějnicemi - samotné žaloby z čarodějnictví bývaly totiž vznášeny především proti starým ženám, mezi nimiž bylo mnoho vdov.

Značné zastoupení žen mezi oběťmi čarodějnických procesů nutno hledat také ve větší řevnivosti, zejména na malých městech a venkově. Pokud jde o trestný čin čarodějnictví přišlo na ženy akorát více udání, většinou od ostatních žen. Asi nejhorším počinem v tomto ohledu pak bylo vydání a rozšiřování známí knihy *Kladivo na čarodějnice*, latinsky *Malleus maleficarum* kde sice není nikde apriori vysloveno, že převážnými čaroději jsou ženy, ale svým přístupem to autoři čtenáři jednoznačně vsugerují. V období po třicetileté válce již navíc alternativní hrdelní tresty v podobě zahrabání za živa a utopení nebyly užívány. a podle obecného mínění patřilo tělo i duše čarodějnice, stejně jako bezvěrece a heretika, plamenům.

Odlišné trestání žen zaznamenáváme i s nástupem osvícenství a proměnou sociální politiky trestního řádu. V době, kdy již mravnostní a náboženské delikty přestávají být potírány hrdelními tresty, jsou nyní i specificky ženské delikty „napravovány“ ve smyslu služby společnosti prací. V ženských domech práce i špitálnicko-vězeňských institucích se nyní ocitají jak prostitutky, tak například svobodné matky, přičemž se vedle trestu zdůrazňuje především moment didaktičnosti a převýchovy.⁵³ Co se však vlastního trestu smrti i udílených trestů týče, budeme s postupem 19. století a ústupem starých tradic, zvyklostí a trestněprávních praktik pozorovat postupné stírání rozdílů mezi oběma pohlavími. A to i přesto, že právní i společenské postavení žen zůstane ještě po dlouhou dobu ve stínu mužů a stejně tak přetrvávají i určitá specifika deliktů, jež lze mnohem spíše spojovat s něžným pohlavím než s muži.

---

⁵³ Geremek, 1999, s. 217-219.

5. Závěr

Teprve se vznikem občanských společností v 19. století došlo k postupnému rozpadu tradičního společenského uspořádání, jež bylo Evropě, v jistých obměnách, vlastní po několik staletí. Společnost rozdělená do stavů nezastávala principy rovnosti před zákonem ani nepřiznávala všem jedincům stejnou hodnotu. Patřit k určitému stavu znamenalo být nositelem určitých práv, jimiž neoplývali jiní, níže postavení na společenském žebříčku. Společenské postavení úzce souviselo s atributy, jakými byly například osobní hrdost či princip cti, které se hojně naplňovaly i v procesech hrdelních soudů. Tehdejší trestní právo bylo k osobám „počestným“ a „urozeným“ v mnoha ohledech shovívavější, a to jak již při samotném procesu, tak i v míře udílených trestů – ať už šlo třeba jen o tresty zneuct'ující či tělesné, nebo nakonec i tresty kapitální. Společenské postavení rovněž poskytovalo větší naději na udílení milostí či zmírnění trestů, neboť společenské hodnoty byly mnohem více založené na zasazení jedince do konkrétní pospolitosti, v níž počestnost, urozenost a v neposlední řadě majetek a společenské postavení sehrávaly významnou úlohu.

V období raného novověku bylo patrné, že se rovněž v rámci trestního systému, přes postupnou snahu o jeho univerzalizaci, projevují více či méně odlišné přístupy k ženám. Lze říci, že tato jistá asymetrie kořenila jak v hodnotovém systému patriarchální společnosti, tak i v dlouhé tradici názorových přesvědčení, která ženu spojovala s negativními silami a nezvladatelnou sexualitou. Ženám byly rovněž připisovány jisté atributy, které je nejen charakterizovaly, ale rovněž pevně odlišovaly od mužů. V rámci hrdelního práva i trestního systému zaznamenáváme tu více tu méně odlišností v přístupech k slabšímu pohlaví, zřetelně lze však zachytit určitá specifika vážící se k ženám jak u forem trestů, tak i skutkových podstat páchaných deliktů. V neposlední řadě byly ženy jinak posuzovány i v otázkách udílení milostí, které však rovněž odrážejí nejen shovívavost tehdejších soudců, ale jistou dávku despektu, s níž muži a tehdejší společnost pohlíželi na ženy. Tyto prvky se odrážejí rovněž v čarodějnických procesech a odlišné přístupy k ženám zaznamenáváme až do 19. století, kdy ani celková změna trestních systémů a názorů na trest jako takových neodstranila duální optiku udílení trestů.

Seznam literatury:

- Ariés, Philippe. *Dějiny smrti II*. Praha: Argo, 2000. 410 s. ISBN 80-7203-293-3.
- Čechura, Jaroslav. *Kriminalita a každodennost v raném novověku*. Praha: Argo, 2008. 336 s. ISBN 978-80-257-0049-5.
- Delumeau, Jean. *Strach na Západě ve 14. -18. století“II“*. Praha, 1999. ISBN 80-7203-208-9.
- Dülmen van, Richard. *Divadlo hrůzy*. Praha: Rybka Publishers, 2001. 230 s. ISBN 80-86182-44-4.
- Foucalt, Michael. *Dohlížet a trestat*. Praha: Dauphin, 2000. 427 s. ISBN 80-86019-96-9.
- Francek, Jindřich. *Hrdelní soudnictví českých zemí v 16.-18. století*. Pardubice: Východočeské muzeum v Pardubicích, Historický klub-Pardubice, 1996. 192 s. ISBN 80-86046-06-0.
- Francek, Jindřich. *Chlumecké hrdelní příběhy*. Praha, Litomyšl: Paseka, 1993. 165 s. ISBN 80-85192-09-8.
- Francek, Jindřich. *Mistři ostrého meče*. Pardubice: Východočeské muzeum v Pardubicích, 1995. 60 s.
- Francek, Jindřich. *Zločin a sex*. Praha: 2000. ISBN 80-86182-29-0.
- Francek, Jindřich. *Zločin a trest v českých dějinách*. Praha: Rybka Publishers: Euromedia Group: Knižní klub, 1999. 463 s. ISBN 80-242-0087-2 (Euromedia group) ; 80-86182-91-6 (Rybka Publishers).
- Francek, Jindřich. *Katovské řemeslo v českých zemích*. Hradec Králové: Muzeum východních Čech v Hradci Králové, 2007. 104 s. ISBN 987-80-85031-00-3.
- Geremek, Bronislaw. *Slitování a šibenice. Dějiny chudoby a milosrdenství*. Praha: 1999. ISBN 80-7203-228-3.
- Monestier, Martin. *Historie trestu smrti: dějiny a techniky hrdelního trestu od počátků po současnost*. Praha: Rybka Publishers: Knižní klub, 1999. 407 s. ISBN 80-7176-812-X (Knižní klub) ; 80-86182-05-3 (Rybka Publishers).

Petráň, Josef a kol. *Dějiny hmotné kultury II/2*. Praha: Ministerstvo kultury ČR: Karolinum, 1997. s. 1003. ISBN 80-7184-086-6.

Petráň, Josef. *Staroměstská exekuce*. Praha: Mladá fronta, 1985. 315 s.

Tinková, Daniela. Osvícenství, revoluce a otázka absolutního trestu. In: *Dějiny a současnost* 22/2000, č.1, ISSN 0418-5129.

Tinková, Daniela. Naděje a limity osvícenství. Dohlížet a trestat v josefínském Rakousku. In: *Kuděj – časopis pro kulturní dějiny* 2002/2. ISSN 1211-8109.